

เอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง
การวิจัยครั้งนี้ จำแนกตามหัวข้อสำคัญดังนี้

๑. วรรณกรรม สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคม
๒. ผลงานวิจัยภายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้
๓. ผลงานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

วรรณกรรมสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคม

การศึกษาเรื่องสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคม ผู้ศึกษาได้ทำการศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทย ๓ ด้าน คือ ด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และด้านการเมืองการปกครอง ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงปัจจุบัน เพื่อแสดงให้เห็นสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมที่เปลี่ยนแปลงไปตามกาลเวลา ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ที่มีอิทธิพลต่อการกำหนดสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมปัจจุบัน ดังจะกล่าวต่อไปนี้

สมัยสุโขทัย

การศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมสมัยสุโขทัย ได้ศึกษาจากหลักศิลาจารึกและหนังสือเอกสารต่าง ๆ ที่เขียนไว้เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งเอกสารเหล่านี้มีคุณค่าเชื่อถือได้ว่าเป็นความจริง โดยเฉพาะหลักศิลาจารึกหลักที่ ๑ ได้กล่าวถึงสภาพสังคมตลอดจนสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในฐานะต่าง ๆ ดังนี้

กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี เริ่มตั้งแต่แผ่นดินพ่อขุนศรีอินทราทิตย์ พ.ศ. ๑๙๘๑ สิ้นสุดลงในแผ่นดินพญาไชยสุธาไทย ในปี พ.ศ. ๑๘๒๑ รวมเวลาที่กรุงสุโขทัยเป็นราชธานี ๑๔๐ ปี

สังคมสุโขทัย เป็นสังคมชนบทแบบเกษตรกรรม ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ โดยระบบการค้าของกรุงสุโขทัยนั้นเป็นไปอย่างเสรี ไม่มีการเก็บภาษี นอกจากนี้ยังได้ทำการติดต่อ

ค้าขายกับประเทศต่าง ๆ เช่น ประเทศจีน สินค้าสำคัญได้แก่ งามสังกโลก และ
ยังติดต่อกับขอม และชาวไทยเผ่าต่าง ๆ ทางภาคเหนืออีกมากมาย ๑

ระบบการปกครองในสมัยสุโขทัย เป็นการปกครองแบบพ่อปกครองลูก สมเด็จพระ
พระยาคำรงราชานุภาพ ทรงให้ความเห็นว่า "วิธีการปกครองสมัยกรุงสุโขทัย
เป็นลักษณะการปกครองที่เอาสกุลมาเป็นคติ กล่าวคือ บิดาเป็นผู้ปกครองครัวเรือน
รวมกันเป็นบ้าน อยู่ในการปกครองของพ่อบ้าน ผู้อยู่ในปกครองเรียกว่า ลูกบ้าน
หลายบ้านรวมกันเป็นเมืองชั้น อยู่ในการปกครองของพ่อเมือง ถ้าเป็นเมืองประเทศราช
เจ้าเมืองเป็นขุน หลายเมืองรวมกันเป็นประเทศ อยู่ในการปกครองของพระเจ้าแผ่นดิน
แต่โบราณเรียก พ่อขุน ข้าราชการตำแหน่งต่าง ๆ ใค้ชื่อว่า ลูกขุน รวมแล้วเป็น
วิธีการปกครองแบบบิดาปกครองบุตร" ๒

จึงกล่าวได้ว่า ระบบการปกครองของกรุงสุโขทัย แสดงให้เห็นชัดถึง
ความผูกพันในครอบครัวอันเป็นหลักแห่งการปกครอง คือ บุตรต้องเคารพบิดามารดา
ต้องอุปการะแก่บิดามารดาทางวัตถุ เมื่อบิดามารดาหาไม่แล้ว พี่ชายคนใหญ่ทำหน้าที่
เป็นหัวหน้าปกครองต่อไป ผู้ที่เป็นน้องต้องเคารพและให้ความอุปการะต่อพี่เช่นเดียวกับ
ที่เคยให้แก่บิดามารดา คนในครอบครัวมีหัวหน้าครอบครัวซึ่งมีภาระรับผิดชอบต่อกัน
และกัน ซึ่งเป็นแบบฉบับของครอบครัวในสังคมไทยและมีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบันนี้

การจัดการศึกษาในสมัยสุโขทัยเป็นราชธานีนั้น คือ (ระหว่างปี พ.ศ.
๑๓๘๑ - ๑๔๔๓) เป็นการจัดการศึกษาให้แก่ประชาชนในรูปแบบของการศึกษา
นอกกระบวนโรงเรียน ยังไม่มีหลักสูตร แบบเรียน การวัดผล สถาบันที่ให้การศึกษาคือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ กรมศิลปากร, ประชุมทีลาจารึก ภาคที่ ๑ กรุงสุโขทัย (พระนคร :
โรงพิมพ์พระจันทร์, ๒๕๐๐), หน้า ๑ - ๗.

๒ สมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ, ลักษณะการปกครองประเทศสยาม
แต่โบราณในประวัติศาสตร์และการเมือง (พระนคร : โรงพิมพ์มหาวิทยาลัย
ธรรมศาสตร์, ๒๕๑๖), หน้า ๘.

มี ๒ สถาบัน ได้แก่ สถาบันทางศาสนา โดยใช้วัดเป็นสถานศึกษา พระภิกษุซึ่งมีความเชี่ยวชาญทางภาษาบาลีเป็นผู้สอน และสอนตามโอกาสที่ว่างจากภารกิจทางศาสนา ผู้เรียนก็เป็นเฉพาะเด็กชายหรือพ่อแม่นำมาฝากไว้กับวัดอยู่รับใช้พระ และท่านก็จะสั่งสอน บางทีก็ให้บวชเป็นเณร เป็นพระ เพื่อศึกษาหาความรู้ จึงมักเรียกกันว่า "บวชเรียน" ซึ่งหมายความว่าบวชแล้วก็เรียนไปด้วย อีกสถาบันหนึ่งคือสำนักราชบัณฑิต เป็นสถาบันที่ให้การศึกษาแก่บรรดาบุตรหลานข้าราชการ และเป็น การให้การศึกษาแก่คนกลุ่มน้อย การเรียนเน้นในเรื่องศาสนา ภาษาบาลี ภาษาไทย และวิชาสามัญขั้นต้น โดยเรียนภาษาบาลีเป็นพื้น และถือว่าผู้ใดที่รู้พระธรรมวินัยแตกฉาน ก็นับว่าเป็นปราชญ์

กล่าวได้ว่า ในสมัยสุโขทัย การให้การศึกษาจำกัดทั้งฝ่ายผู้สอนและผู้เรียน โดยมุ่งให้การศึกษาเฉพาะชาย เนื่องจากในสมัยสุโขทัยสตรีถูกจำกัดให้อยู่ในสังคมอันแคบ เพียงแต่อยู่ในบ้านและเกี่ยวข้องกับวงศ์ญาติญาติเท่านั้น และจักษุหน้าที่รับผิดชอบในหน้าที่ของแม่บ้านการเรือนแต่อย่างเดียว จะเที่ยวเตร่ออกจากบ้านไปมาหาสู่ใครต่อใครไม่ได้ จะต้องคอยกระทำกิจการต่าง ๆ ในครอบครัวของตนเท่านั้น งานนอกบ้านเป็นเรื่องของบุรุษ ประเพณี ความเชื่อบางอย่างกำหนดให้สตรีเป็นเพียง "มารดา" หรือ "ภรรยา" เท่านั้น สตรีจึงไม่ต้องออกไปประกอบอาชีพ ไม่ต้องไปติดต่อกับสังคมภายนอก โดยสังคมไทยยึดบุรุษเป็นผู้นำในครอบครัว ชุมชน และประเทศชาติ ดังคำพังเพยโบราณที่ว่า "ชายเป็นข้างเทาหน้า หญิงเป็นข้างเทาหลัง"

อย่างไรก็ตาม การศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมบ้านการศึกษานในสมัยสุโขทัยนั้น มีหลักฐานสำคัญที่ทำให้เรื่องราวเกี่ยวกับการศึกษาของสตรีไทยในสมัยนี้ เป็นที่รู้จักกันแพร่หลายก็คือ หนังสือเรื่อง "นางนพมาศ" หรือ "เรวัตินพมาศ" หรือ "คำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์"

ในหนังสือ "ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์" ได้กล่าวถึงการศึกษาของสตรีไทยในสมัยสุโขทัยไว้เพียงสั้น ๆ ว่า "ฝ่ายสตรี ก็ต่างว่าเรียนวิชาช่างสุวรรณลายแล่น เลขา แกะปั้น ปักทองร้อยกรอง เย็บซ่อม เป็นที่พากันเกษมสุขทั่วหน้า" ๑

จะเห็นได้ว่า การศึกษาของสตรีไทยในสมัยสุโขทัย โดยเฉพาะสตรีในสังคมชั้นสูง เช่น นางนพมาศ ซึ่งเป็นธิดาของพระศรีมโหสถ เป็นพรานมณีมีตระกูล ในราชสำนัก รับราชการเป็นบุโรหิต ในสมัยพระธรรมราชาที่ ๑ พระเจ้าลิไทย ได้รับการศึกษาตามแบบฉบับของสตรีในสังคมชั้นสูง ดังตอนหนึ่งในหนังสือ "ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์" ได้กล่าวไว้ว่า

"ที่เลี้ยง . . . สอนให้เล่นแร่ร้อยกรอง วาดเขียน และชอบพูดเป็นกลบท กลกลอน เจ้อควยคำสุภาษิต ทุกวันคืน จนชำนาญมีชนมาอายุได้ ๗ ขวบ พระศรีมโหสถ บัญชีค่าให้เล่าเรียนอักษรสยามพากย์และอักษรสันสกฤต ไคชำนาญชำนาญแล้วจึงเรียนพุทธวจนะ จนพอรู้ศัพท์ รู้แปลตามกลประโยคที่ตน ๆ แล้วท่านก็ให้เรียนคัมภีร์ไตรเภท ในรูลักษณะเอก โท ศรี จัตวา กากะบาท หัตถพจนานุกรม ไคภู ส.ม. ส. ไม่ม้วน ไม่มลาย ประวิสรรชนีย์ ฝนทอง ฟองคัน นฤคหิต ทิมะ รัสสะ สิริล ชนิต ครุ ลหุ อักษรระ พยัญชนะ โคลง ฉันท ลิลิต ไควางด้อยคำสำนวนตามคตินักปราชญ์ทั้งท่านให้เรียนคัมภีร์ไตรวิชาตามตำรับโหราศาสตร์ สอนให้ดูความพเคราะห์ นักฮัตถุภษ จนรูลักษณะทายรายดี" ๒

สรุปได้ว่า ความสามารถของนางนพมาศหรือท้าวศรีจุฬาลักษณ์ ใ้รับการยกย่องว่าเป็นนักปราชญ์ในแผ่นดิน มีความรอบรู้ทั้งทางโลกและทางธรรม ในด้านกวีก็ได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีเอกสตรีไทยคนแรก

๑ ท้าวศรีจุฬาลักษณ์, นางนพมาศ พิมพ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ
ท่านผู้หญิงสุรสีห์วิสิษฐศักดิ์ (พุ่ม กัลยาณมิตร), กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์
โสภณพิพรรฒธนากร, ๒๔๗๒, หน้า ๕.

๒ นิยม เสี่ยมทอง และเกริกชัย, ประวัติ ๕ รัชกาลและบุคคลสำคัญ
ของไทย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แห่งชาติการพิมพ์), หน้า ๔๓ - ๔๔.

*สรุปได้ว่า การศึกษาของสตรีทั่วไปในสมัยสุโขทัยนั้น เน้นให้การศึกษา
 ขั้นมูลฐานที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิตในสังคม ในลักษณะของการศึกษาตาม
 ธรรมเนียมวิสัย (Informal Education) และ การศึกษานอกระบบโรงเรียน
 (Non - Formal Education) ซึ่งเป็นการเรียนรู้จากประสบการณ์และ
 การถ่ายทอดสืบต่อกันมาเฉพาะในสิ่งที่จำเป็นสำหรับการดำเนินชีวิต นั่นคือ ความรู้
 ด้านคหกรรมศาสตร์ เช่น การเย็บปักถักร้อย และสลัก การครัว และยังมี
 ความรู้ในการทำนา อันเป็นอาชีพสำคัญของทุกครัวเรือน ซึ่งสตรีจะต้องช่วยบุรุษ
 ทำนา อันเป็นอาชีพสำคัญของทุกครัวเรือน ซึ่งสตรีจะต้องช่วยบุรุษทำนา เก็บเกี่ยว
 และนวดข้าวด้วย ซึ่งทำเฉพาะหน้าทำนา ถ้ามคหนานาแล้วสตรีก็จะไปทำกิจอัน
 เป็นหน้าที่ของตน บุรุษแยกไปทำงานอย่างอื่น จึงมีสุภาวศิโบราณสมัยกรุงสุโขทัย
 กล่าวไว้ว่า "พอเสร็จหนานา ผู้หญิงทอดผ้า ผู้ชายตีเหล็ก " ๑

ในคานเศรษฐกิจ จากสภาพความเป็นอยู่และชีวิตของคนไทยในสมัย
 สุโขทัย มีปรากฏอยู่ในหนังสือจีน ชื่อ "หวงเฉียวบุ๋น เตียนคงเค้า" ซึ่งขุนเจิน
 จีนอักษร (สุคใจ) ได้แปลจากเล่มที่ ๓๔ หน้า ๔๐ - ๔๑ มีข้อความตอนหนึ่ง
 กล่าวว่า "การใช้จ่ายเงินทองสุดแล้วแต่ผู้หญิง ค่ายผู้หญิงมีสติปัญญา ผู้ชายที่
 เป็นสามีต้องเชื่อฟัง . . ." ๒

สำหรับสตรีไทยในสังคมชั้นสูง สามารถรับราชการในราชสำนักโดย
 รับราชการในตำแหน่งที่เกี่ยวกับข้าราชการฝ่ายใน เช่น นางพนมมาศได้เข้ารับ
 ราชการ เป็นนางสนมตำแหน่งท้าวศรีจุฬาลักษณ์ การเข้ารับราชการของสตรีใน
 สังคมชั้นสูง ส่วนมากจะเป็นตำแหน่งราชการที่ไม่สำคัญทางการบริหารบ้านเมือง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

๑ ชาวสุโขทัย, นครสุโขทัย (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์แพร่พิทยา
 และโอเคียนสีไตร, ๒๔๘๖), หน้า ๑๘.

๒ สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, สตรีไทย จักพิมพ์
 เนื่องในปีสตรีระหว่างประเทศ พ.ศ. ๒๕๑๔, หน้า ๑๐.

เท่าบุรุษ ส่วนมากจะเป็นตำแหน่งหน้าที่ที่ให้ความสุข ประณีตช่วยเหลือให้แก่ชายที่เป็นนักรบออกทำสงคราม ทำให้สตรีไทยในสมัยนั้นมีสถานภาพและบทบาทต่ำกว่าบุรุษในการทำงานและทางสังคม

จึงกล่าวได้ว่า สถานภาพและบทบาทของสตรีทางด้านเศรษฐกิจในสมัยสุโขทัย สำหรับสตรีทั่วไปได้รับการยกย่องนับถือความสามารถทางด้านการบ้านการเรือน และควบคุมเศรษฐกิจในครอบครัว และสตรีในชนบทต้องเข้าร่วมช่วยเหลือครอบครัวทำงานอาชีพเกษตรกรรมในไร่นาเหมือนบุรุษ ในเวลาว่างสตรีก็ทำงานอื่นที่มีความจำเป็นและทำเครื่องมือเครื่องใช้อื่น ๆ สำหรับครอบครัว สำหรับสตรีในสังคมชั้นสูง ก็สามารถเข้ารับราชการแต่เป็นตำแหน่งที่ไม่สำคัญ อย่างไรก็ตามแสดงให้เห็นว่าสตรีมีบทบาทสำคัญเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษมาตลอด

ในด้านการเมืองการปกครอง สมัยสุโขทัยมีการทำสงครามกับประเทศเพื่อนบ้านอยู่ตลอดเวลา สตรีไทยในสมัยนั้นไม่มีบทบาทด้านการเมืองการปกครอง นอกจากอิทธิพลทางอ้อมต่อสมาชิกในครอบครัว คือ ทำหน้าที่เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนบุตร เป็นแม่ที่ทำความอย่างให้กับลูกผู้หญิง และเนื่องมาจากสังคมไทยไม่เปิดโอกาสให้สตรีเข้ามามีบทบาททางการเมืองการปกครอง เพราะถือว่าเป็นหน้าที่และภาระกิจของบุรุษเท่านั้น สตรีเพียงแต่เป็นผู้ช่วยเหลือทางความคิด หรือเป็นเพียงผู้ร่วมในการสนับสนุน ซึ่งมีอิทธิพลสืบมาจนปัจจุบันนี้ สตรีไทยในสมัยนั้นจึงมีความคิดเห็นว่าไม่ใช่หน้าที่ของสตรีที่จะเข้าไปยุ่งเกี่ยวกับการเมืองการปกครอง จึงทำให้ไม่สนใจในตำแหน่งปฏิบัติการเมืองการปกครอง

สมัยกรุงศรีอยุธยา

กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีต่อจากกรุงสุโขทัย เริ่มตั้งแต่แผ่นดินสมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๑ หรือ พระเจ้าอู่ทอง ในปี พ.ศ. ๑๘๕๓ สิ้นสุดลงในแผ่นดินพระบรมราชาธิราชหรือขุนหลวงสุริยามรินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ รวมเวลาที่กรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานีทั้งสิ้น ๔๑๗ ปี มีกษัตริย์ทั้งสิ้น ๓๓ พระองค์ มีราชวงศ์ขึ้นครองราชย์ ๕ ราชวงศ์ คือ ราชวงศ์อู่ทอง ราชวงศ์สุพรรณภูมิ ราชวงศ์สุโขทัย ราชวงศ์ปราสาททอง และราชวงศ์บ้านพลูหลวง

สังคมอยุธยา เป็นสังคมชนบทแบบเกษตรกรรมเหมือนกรุงสุโขทัย ประชากรส่วนใหญ่นับถือศาสนาพุทธ ประกอบอาชีพเกษตรกรรม ทำนา ทำสวน ทำไร่ ค้าขาย และประกอบอาชีพอื่น ๆ ระบบการปกครองแตกต่างจากกรุงสุโขทัย คือ เป็นระบบการปกครองที่พระมหากษัตริย์มีพระราชอำนาจมาก ตำแหน่งพระมหากษัตริย์ส่วนใหญ่เป็นตำแหน่งที่ช่วงชิงโคก้วยอำนาจ หลักการแห่งอำนาจมีความเข้มแข็งเด็ดเดี่ยวกว่าหลักการสืบสายโลหิต พระมหากษัตริย์แห่งกรุงศรีอยุธยาทรงอยู่ในฐานะเจ้าชีวิต มีพระราชอำนาจเหนือชีวิตทุกคนในสังคม คนในสังคมไม่ว่าจะเป็นเจ้าหรือขุนนางหรือไพร่มีสิทธิและความเสมอภาคกันภายใต้พระราชอำนาจของพระมหากษัตริย์ ระบบการปกครองสมัยกรุงศรีอยุธยาจึงต้องการผู้ปกครองที่มีความเข้มแข็ง พร้อมทั้งจะเป็นผู้นำเมื่อเกิดศึกสงครามทั้งภายในและภายนอก ซึ่งสภาพสังคมเช่นนี้ ถือว่าบุรุษเป็นผู้นำในสังคม สตรีจึงเป็นผู้อยู่ในความคุ้มครองของบุรุษ ชายทุกคนจึงต้องถูกเกณฑ์เป็นทหาร ซึ่งรวมเรียกว่า ไพร่ ซึ่งในสมัยกรุงศรีอยุธยา มีกฎหมายเรียกว่า กฎหมายพระอัยการบานแผนก "เป็นกฎหมายบังคับให้ราษฎรทุกคนขึ้นทะเบียนทางว่าเป็นไพร่ในราชการ จะเป็นไพร่หรือเป็นทาสก็ตามจะต้องถูกเกณฑ์ให้เป็นทหารทั้งสิ้นเพื่อไว้ใช้ในราชการ โดยกำหนดให้แต่ละคนสังกัดหมู่ สังกัดกรม มีบัญชีสามโนนครัว และระบบเลขตามพระอัยการบานแผนก"

ในตอนปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา เมื่อพม่าตีกรุงศรีอยุธยาแตก สตรีไทยก็ได้ปลอมตัวเป็นชายและมีบทบาทในการสู้รบป้องกันประเทศเมื่อถึงคราวจำเป็นและหลบหนีทหารพม่า แต่ก็มีกฎหมายฉบับหนึ่งที่ได้จำกัดสิทธิสตรีไว้ คัง เสนีย์ ปราโมช ได้กล่าวไว้ในหนังสือ "ปรากฏการณ์เรื่องกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา" ว่า สตรีไทยสมัยอยุธยาสามารถสมรสได้เฉพาะกับคนไทยเท่านั้น ถ้าแต่งงานกับคนที่กฎหมายถือว่าเป็นคนต่างดาว ถือว่าเป็นการผิดกฎหมาย ๒ แสดงให้เห็นว่าสตรีไทยในสมัยกรุงศรีอยุธยา

๑ ม.ร.ว. เสนีย์ ปราโมช, ปรากฏการณ์เรื่องกฎหมายสมัยกรุงศรีอยุธยา (พระนคร : หางหุ้นส่วนจำกัดศิวิล, ๒๕๑๐), หน้า ๕๕.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๕๖.

ยังถูกจำกัดสิทธิบางประการ ทำให้สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสมัยอยุธยา
เปลี่ยนแปลงไปอย่างมาก

-การศึกษาของสตรีไทยในสมัยอยุธยาเป็นราชธานีนั้น หาหลักฐานต่าง ๆ
ได้ยากมาก เนื่องจากกรุงศรีอยุธยา ตกอยู่ภายใต้อำนาจของพม่า ๒ ครั้ง แต่ละครั้ง
ไทยได้รับความเสียหายมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งเมื่อคราวเสียกรุงครั้งที่ ๒ พม่าได้
เผาทำลายเมืองเสียยับเยิน คนไทยต้องรบกินเองเพื่อกูชาติให้เป็นปึกแผ่น ต่อมา
ย้ายเมืองหลวงมาที่กรุงธนบุรี เหตุการณ์ต่าง ๆ เหล่านี้ ทำให้หลักฐานและสิ่งสำคัญ
ของชาติถูกทำลาย หลักฐานทางการศึกษาของสตรีไทยพลอยสาบสูญไปด้วย แต่พอ
สรุปได้ว่า การศึกษาของสตรีสมัยกรุงศรีอยุธยาคลายกับสมัยกรุงสุโขทัย คือ เป็น
การเรียนรู้จากประสบการณ์และถ่ายทอดสืบต่อกันมาเกี่ยวกับวิชาการ ประกอบอาชีพ
เกษตรกรรมจากครอบครัวเป็นส่วนใหญ่ สตรีทั่วไปไม่มีโอกาสเข้ารับการศึกษานในวัด
ทางพระพุทธศาสนาเหมือนบุรุษ รวมทั้งผู้ปกครอง ไม่สนับสนุนให้เด็กหญิงรูดหนังสือ
เพราะกลัวเขียน "เพลงยาว" โต้ตอบกับชายซึ่งทำให้เป็นที่เสื่อมเสีย การศึกษา
ของเด็กหญิงจึงมีเฉพาะการบ้านการเรือน มีการเย็บปักถักร้อย อาหารและโภชนาการ
ดังในวรรณคดีขุนช้างขุนแผน ตัวละครเอกที่เป็นสตรีได้รับการศึกษาทางการช่างฝีมือ
เช่น นางพิมพิลาไลย มีฝีมือปัก幔อย่างไม่มีใครเทียบ ส่วนนางลาวทอง เมื่อ
จะตามพลายแก้วมาอยุธยา ก็ปัก幔ถวายพระอย่างสุดฝีมือ นอกจากนั้นศิลปะใน
การประกอบอาหารก็ถือว่าเป็นสิ่งจำเป็นยิ่งที่สตรีจะต้องมีไว้เป็นสิ่งบุญใจชาย ในสมัย
ที่ย่อมให้ชายมีภรรยาได้หลาย ๆ คน พรอม ๆ กัน ดังใน เสภาขุนช้างขุนแผนได้
กล่าวไว้ว่า "เส้นที่ปลายจวักไม่รู้จักทำ หลงไหลแก่น้ำก็จำคล้าย" ^๒ นอกจากจะ

^๑สภาพสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, สตรีไทย หน้า ๒๘.

^๒หอพระสมุดวชิรญาณ, เสภาขุนช้างขุนแผน ฉบับหอพระสมุดวชิรญาณ
(พระนคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๔๘๓), หน้า ๘๒๐.

อบรมให้การศึกษาศิลปวิทยาการแล้ว เด็กหญิงยังได้รับการฝึกอบรมในเรื่องมารยาท คือ อบรมให้เด็กหญิงมีความสำรวมในทุกประการ คือ สำรวมกาย วาจา และใจ สำรวมกาย หมายถึง สำรวมในอิริยาบถที่คือ ยืน เดิน นั่ง นอน อย่างถูกต้องตาม กาลเทศะ ไม่เอะอะ ตึงตัง เวลาเดินจะต้องมิให้ไค้ยิ่นเสียงปีเท้า การสำรวมวาจาก็ถือว่าเป็นเรื่องสำคัญอีกอย่างหนึ่งที่ลูกผู้หญิงจะต้องไม่พูดมาก ถ้าไม่ควรพูด ไม่ควรออก ความเห็น ก็ไม่ควรกระทำ ไหสงบปากไว้เป็นการนารัก นาสรรเสริญ และให้รู้จัก พูดยุติกับคน สมกับวัย วาจามีไหวพริบ "ทางเสียง" จะไค้เป็นที่เมตตาปราณีแก่ ผู้พบเห็น การสำรวมใจก็เป็นสิ่งสำคัญยิ่งสำหรับสตรีไทยในสมัยนั้น ผู้ใหญ่จะสอนมิให้ บุตรหลานที่เป็นสตรีก็อะไรฟุ้งซ่าน โดยเฉพาะในเรื่องความสัมพันธ์ทางคานชูสาว ผู้หญิงต้องรักนวลสงวนตัวและภูมิใจในศักดิ์ศรีของความบริสุทธิ์ สตรีผู้ไค้มีความอับอาย ทอสิ่งเหล่านี้ นับว่ามีความสำรวมดีเลิศ ความอับอายทอสิ่งทีชัคกับประเพณีจึงเป็น คุณสมบัติและเสน่ห์อย่างหนึ่งของสตรีไทย มาตั้งแต่ครั้งโบราณมาจนถึงปัจจุบันนี้

ในสมัยที่ชาวต่างชาติเข้ามาติดต่อทำการค้าและสอนคริสตศาสนา ในสมัยนี้ อิทธิพลของชาวต่างชาติที่มีต่อการศึกษาของสตรีไทย ไค้แก่ การทำอาหารและขนม ซึ่งเป็หน้าทีของสตรีโดยเฉพาะ ชาวต่างชาติไค้นำวิธีทำอาหารและ ขนมแบบฝรั่ง มาแพร่หลาย บอแสดงให้เห็ว่า สตรีไทยในสมัยนั้นมีความรู้ไค้ในเรื่องการครัว นอกจากนี้ ในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ไค้มีหลักฐานกล่าววว่า พ่อลลอล ชาวกรีก ซึ่ง ศึกษาคณะอักษรเข้ามาทำการค้าขายและตั้งหลักแหล่งรับราชการในไทย ทำความดี ความชอบ ช่วยสร้างความสำเร็จแก่ชาติ และโปรดเกล้าฯ พระราชทานบรรดาศักดิ์เป็น เจ้าพระยาวิชาเยนทร์ ฝ่ายภรรยาของท่าน ก็มีช่วยในการอบรมสั่งสอนสตรีเช่นกัน คือ เป็นผู้สอนวิชาการทำอาหารและการเรือนแก่ข้าราชการฝ่ายใน นับไค้ว่า สตรีใน สมัยนั้น มีความรู้กว้างขวางในเรื่องการเรือนและการครัวแบบฝรั่ง

นอกจากนี้ สตรีในสมัยสมเด็จพระนารายณ์มหาราช ยังมีความสามารถในด้าน การร้อยกรอง แต่งคำประพันธ์อีกด้วย บุคของพระองค์ท่านเป็นบุคของกวีโดยแท้ เนื่อง มาจากสมเด็จพระนารายณ์เป็นผู้สนใจในกวี ข้าราชการผู้ใหญ่และผู้น้อย เป็นกวีที่มีชื่อเสียงแพททั้งสิ้น ราชสำนักเป็นศูนย์กลางของกวี ข้าราชการมักพูดเป็นโคลงกลอน แมแต่ราชสำนักฝ่ายใน คือ "สตรีชาววัง" ก็สนใจโคลงกลอนเป็นพิเศษ สามารถ

เจราจาโตคือเป็นโคลงกลอนได้อย่างคล่องแคล่ว เรียกได้ว่าในแผ่นดินนี้ เป็นแผ่นดินแห่งอักษรศาสตร์ และเป็นแผ่นดินของศิลปินแห่งกวี

สำหรับสตรีไทยในสังคมชั้นสูงหรือเจ้านายในสมัยต่อ ๆ มา ก็ได้รับการอบรมส่งเสริมทางด้านอักษรศาสตร์อย่างมากเช่นกัน เมื่อใดที่สตรีสนใจทางด้านนี้เป็นพิเศษ ก็จะสามารถฉีควรรณกรรมที่เค้น และได้รับการยกย่องเป็นกวีที่ดลใจ เท้าเทียมกวีชายที่สามารถด้วย ในสมัยอยุธยา พระราชนิพนธ์ในพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ ทรงได้รับการยกย่องว่าเป็นกวีเอกสตรีไทย ๒ พระองค์ ด้วยกัน คือ เจ้าฟ้าคุณทูล บุญพันซ์ เรื่องคาหาลัง หรือ อีเหณาใหญ่ และเจ้าฟ้านงกุฎทรงนิพนธ์อีเหณาเล็ก ดังนั้นอาจกล่าวได้ว่า เจ้าฟ้าทั้งสองพระองค์ทรงมีความรู้ความสามารถทางภาษาและกวีเป็นเยี่ยม ทรงมีชื่อเสียงที่เด่นไม่แพ้บุรุษ

ศิลปะศาสตร์อีกแขนงหนึ่งที่สตรีชั้นสูงที่ถวายตัวอยู่ในพระบรมมหาราชวัง มักจะต้องศึกษาฝึกฝนอยู่เสมอ นับแต่สมัยอยุธยาเป็นต้นมา คือ การละคร ชับร้อง ระบำ ฟ้อนรำ และดุริยางค์คีต ทั้งนี้ต้องฝึกฝน เพื่อแสดงในพระราชพิธีต่าง ๆ เช่น บวงสรวง และสมโภช เป็นต้น นอกจากนี้ ในปลายสมัยอยุธยา มีการฟื้นฟูนาฏศิลป์มาก จะเห็นได้ว่า มีนาฏวรรณกรรมเกิดขึ้นมากมาย โดยเฉพาะในรัชสมัยพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ เช่น เรื่องมโนhra สังข์ทอง สังข์ศิลป์ไชย สุวรรณหงส์ เป็นต้น และละครในก็ได้รับการส่งเสริม เพราะเป็นละครหลวงให้สตรีเป็นผู้แสดงทั้งหมด และเล่นภายในพระบรมมหาราชวัง ดังนั้นสตรีไทยชั้นสูงจึงจำเป็นต้องศึกษาศิลปะการฟ้อนรำ และการละครด้วย

* สรุปได้ว่า การศึกษาสมัยกรุงศรีอยุธยา (พ.ศ. ๑๘๘๓ - ๒๓๑๐) สถาบันที่ให้การศึกษาเช่นเดียวกับสมัยสุโขทัย และอยุธยาเป็นนบุรี เพราะตามวินัยตามพระภิกษุกับสตรีใกล้ชิดกัน สตรีจึงมีข้อจำกัดทางการศึกษา ประกอบกับทัศนคติที่เกี่ยวกับสตรีก็ไม่ได้เอื้ออำนวยต่อโอกาสทางการศึกษาของสตรี ดังนั้นสตรีจึงได้รับการอบรมอยู่แต่ในบ้าน ในเรื่องของการบ้านการเรือน ไม่ได้เป็นการเรียนรู้วิชาหนังสือเหมือนบุรุษ

ในด้านเศรษฐกิจ สมัยอยุธยาตามพงศาวดารชาติไทย กล่าวไว้ว่า การค้าขายระหว่างประเทศ หรือการค้ารายใหญ่ ๆ นั้นตกอยู่ในมือคนจีน พระมหากษัตริย์ได้ทรงผูกขาดไว้แทบทั้งสิ้น สตรีไทยสมัยอยุธยาจึงมีบทบาทในการประกอบอาชีพค้าขาย

เล็ก ๆ น้อย ๆ เพื่อช่วยเหลือครอบครัว เพราะระบบการปกครองที่เกณฑ์ราษฎรออกไป
รับราชการที่เมืองหลวงเป็นเวลานาน ทำให้สตรีทั่วไปต้องช่วยเหลือครอบครัวและ
ตนเอง ทำงานอาชีพค้าขายด้วยความจำเป็น^๑

แสดงให้เห็นว่า สตรีไทยสมัยอยุธยา มีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจมาก
คือ มีส่วนร่วมช่วยเหลือครอบครัวทำงานอาชีพเกษตรกรรมเช่นเดียวกับสตรีไทยใน
สมัยสุโขทัย และสมัยอยุธยาที่มีระบบการปกครองที่ราษฎรจะต้องออกไปรับราชการ เป็น
ระยะเวลานาน สตรีไทยจึงมีบทบาทในการช่วยเหลือครอบครัวด้วยการประกอบอาชีพ
ค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ และทอผ้าไว้ใช้เอง

- ในด้านการเมืองการปกครอง สตรีสมัยอยุธยา เข้าไปมีบทบาททางการเมือง
การปกครองมากกว่าสตรีไทยสมัยสุโขทัย ได้มีการบันทึกทางประวัติศาสตร์ไว้เป็นหลัก
ฐานโดยกล่าวถึง บทบาททางการเมืองการปกครองที่สำคัญของนางพระยาแม่อยู่หัว
ศรีสุภาจันทร์ ผู้ทรงเป็นสมเด็จพระราชชนนีของสมเด็จพระยอดฟ้า กษัตริย์พระองค์หนึ่ง
ของกรุงศรีอยุธยาที่ขึ้นครองราชย์ ในปี พ.ศ. ๒๐๙๐ ในฐานะที่เป็นพระราชมารดา
ของพระเจ้าอยู่หัว ทรงได้รับการแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินแทนพระเจ้าอยู่หัว
ที่ทรงพระเยาว์ มีพระชนมายุเพียง ๑๑ พรรษา นอกจากนี้พระนางยังใช้อำนาจของ
ผู้สำเร็จราชการแผ่นดินของพระนางปลดพระเจ้าอยู่หัวออกแล้วตั้งพระเจ้าอยู่หัวองค์ใหม่
แสดงให้เห็นว่า พระนางในฐานะผู้สำเร็จราชการแผ่นดิน มีอำนาจสิทธิขาดในการเมือง
การปกครอง บทบาททางการเมืองการปกครองของสตรีไทยในสมัยนั้นจึงเด่นชัดขึ้น

บทบาททางการเมืองการปกครองของสตรีไทยในสมัยอยุธยาอีกพระองค์หนึ่ง
คือ พระศรีสุริโยทัย ทรงออกรบทำสงครามกับพม่าอย่างเคียงบ่าเคียงไหล่กับบุรุษ
และยังแสดงให้เห็นว่า พระนางมีความซื่อสัตย์ต่อพระสวามี ได้ทรงเข้าป้องกันสมเด็จพระ
พระมหาจักรพรรดิให้รอดพ้นจากข้าศึก ทำให้กรุงศรีอยุธยาไม่ต้องตกเป็นเมืองขึ้นของ
พม่าด้วยการ สละพระชนม์ชีพเข้าป้องกันพระเจ้าอยู่หัว การกระทำของสมเด็จพระศรี-

^๑พระบริหาร เทพธานี, พงศาวดารชาติไทย (พระนคร : ประจักษ์วิทยา,
๒๕๐๔), หน้า ๔๔.

สุริโยทัยนี้ เป็นการกระทำที่มีคุณค่า นาสรรเสริญและน่าศึกษาอย่างยิ่ง ด้วยคุณงามความดีของพระองค์ ในเวลาต่อมา จึงได้มีการสร้างอนุสาวรีย์ขึ้นที่จังหวัดพระนครศรีอยุธยา เพื่อเป็นเกียรติแก่พระองค์

สำหรับสตรีทั่วไป แม้จะไม่มีหลักฐานปรากฏแน่ชัดว่าเข้าไปมีบทบาททางการเมืองการปกครองก็ตาม เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า สตรีใดได้ช่วยเหลือรบกับพม่า สตรีใดปลอมเป็นชาย โดยคัดยมนั้นจนเป็นทรงผมที่สืบทอดมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ คงความตอนหนึ่งซึ่ง พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์ ได้กล่าวไว้ว่า

"สตรีไทยเรานั้น เป็นที่รับรู้กันมาว่าเป็นมนุษย์มือหนึ่งถือดาบ อีกมือหนึ่งถือกลบเพล จนถึงขนาดที่โบราณเปรียบเทียบเป็นภาษิตว่า ออกเหมือนแรงแรงเหมือนมด ไวเหมือนกา กล้าเหมือนสตรี ประเพณียังตกทอดมาถึงมารดาของข้าพเจ้าเองสมัยกรุงรัตนโกสินทร์นี้ ซึ่งหญิงไทยไวมสัน ไม่เหมือนกับหญิงชาติใดในโลก" *

ข้อความดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงบทบาทของสตรีไทยในค่านิยมการเมืองการปกครองอย่างชัดเจนนั่นคือ หญิงไทยสมัยอยุธยาต้องออกรบกับพม่าเช่นเดียวกับบุรุษ และมีความกล้าหาญไม่แพ้บุรุษ

ต่อมาเมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ สมเด็จพระเจ้าตากสินได้ทรงกอบกู้ชาติไทยให้เป็นอิสระจากพม่าและโคย้ายเมืองหลวงมาอยู่ยังกรุงธนบุรี รวมเวลาที่สมเด็จพระเจ้าตากสินหรือพระเจ้ากรุงธนบุรีครองราชย์สมบัติเป็นเวลา ๑๕ ปี^๒ ในรัชสมัยของพระเจ้าตากสิน บ้านเมืองอยู่ในภาวะบ้านแตก ไร้สาระสหาย ทำศึกสงครามอยู่ตลอดเวลา แม้ไปหลายรัชสมัยของพระองค์ ก็มีผู้คิดกบฏและเป็นผลทำให้พระองค์ถูกปลงพระชนม์ชีพ สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสมัยนั้น จึงรับเอาขนบธรรมเนียมสังคมาอยุธยามาใช้

*พระยานิติศาสตร์ไพศาลย์, ประวัติศาสตร์กฎหมายไทย (กรุงเทพมหานคร: มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, ๒๔๔๕), หน้า ๑๑.

^๒บุญเคิม ไทเราะ "สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคม" (วิทยานิพนธ์แผนกวิชาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔), หน้า ๗๖.

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์

พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้ทรงราชย์สมบัติและได้ย้ายเมืองหลวงมายังกรุงรัตนโกสินทร์ เริ่มรัชกาลสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ในปี พ.ศ. ๒๓๖๕ มาจนถึงปัจจุบันนี้

สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้น เป็นสังคมที่ได้รับอิทธิพลจากสังคมอยุธยา เมื่อกรุงศรีอยุธยาเสียแก่พม่า ในปี พ.ศ. ๒๓๑๐ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ ๑ แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ทรงเคยเป็นขุนนางเก่ากรุงศรีอยุธยา ได้ทรงรับเอาวัฒนธรรมการปกครอง ขนบประเพณีต่าง ๆ ครั้นกรุงศรีอยุธยา มาได้ ในปี พ.ศ. ๒๓๔๔ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ได้มีพระบรมราชโองการ ครีเสีไคณะอาลักษณ์ ลูกขุน และราชบัณฑิต รวม ๑๑ นาย ชำระพระราชกำหนดบทพระอัยการ ตั้งแต่พระธรรมศาสตร์ไปโดยจัดเป็นหมวดเป็นเหล่า และปรับปรุงคัวบทกฎหมายให้ตองตามครรลองแห่งความยุติธรรม โดยเรียกว่า "กฎหมายตราสามดวง" อันเป็นประมวลกฎหมายของแผ่นดินที่ปรับปรุงแก้ไขกฎหมายดั้งเดิมใหม่ให้รัดกุม เทียงธรรม และเป็นกฎหมายในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่กำหนดสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมรัตนโกสินทร์ ให้เหมือนกับสถานภาพและบทบาทสตรีไทยในสังคมอยุธยาและในระยะคั้นกรุงรัตนโกสินทร์ ไทยเพ็งจะตั้งตัวเป็นปึกแผ่นสร้างกรุงรัตนโกสินทร์ พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงพยายามทุกวิถีทางที่จะปรับปรุงประเทศให้เจริญ พระราชกรณียกิจที่ทรงปรับปรุงส่วนใหญ่นักไปทางคานการปกครอง กฎหมาย และศาสนา ส่วนการศึกษานั้น อาจกล่าวว่าได้ปรับปรุงคัว แต่เป็นการศึกษาของบุรุษ เพราะบุรุษสามารถบวชเป็นภิกษุ สามเณร เรี้ยนพระธรรม เมื่อศาสนาไครับการส่งเสริม ก็มีการทำสังคยนา เป็นต้น พระก็ไครับการทำนุบำรุงส่งเสริม เพื่อให้ไคศึกษาพระธรรมอย่างกว้างขวาง

สำหรับการศึกษาทางวิชาการของสตรีไทยทั่วไป ยังคงไม่ได้รับความสนใจ นอกจากสตรีไทยในสังคมชั้นสูง ในพระบรมมหาราชวังไคเฉพาะการศึกษาของพระเจ้าลูกเชอ ไครับการส่งเสริมจัดเป็นระเบียบแบบแผน ไคใช้และคักแปลง

ส่งเสริมกันเรื่อย ๆ มาจนกระทั่งต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาจึงขยายจากในพระบรมมหาราชวังมายังภายนอก

ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ การให้การศึกษาอบรมแก่สตรีไทยเป็นการศึกษาจากตัวอย่างการกระทำ เพื่อให้ปฏิบัติจริง และในพระบรมมหาราชวังเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิชา จึงเป็นที่เลื่องลือมาจนปัจจุบันนี้ว่า สตรีไทยที่เสียบพร้อมไปด้วยคุณสมบัติกุลสตรี โดยมากมักจะเป็นธิดาเจ้านาย หรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ จนมีภาษิตที่คนชอบเปรียบเมื่อสรรเสริญกิริยามารยาทของสตรีไทยว่า "เหมือนหญิงชาววัง" นายอินเกรา (นามแฝง) ได้กล่าวถึง "หญิงชาววัง" ในหนังสือเมืองไทยในอดีตว่า หญิงชาววังแบ่งออกเป็น ๓ ชั้น คือ หญิงชาววังชั้นสูง ชั้นกลาง และชั้นต่ำ ทั้ง ๓ ชั้น มีฐานะต่างกัน ทำให้โอกาสที่จะได้รับการศึกษาแตกต่างกัน กังสรุปต่อไปนี้คือ

๑. หญิงชาววังชั้นสูง ไค่แก่

ก. เจ้านายที่เป็นพระธิดา ซึ่งประสูติ ได้รับการศึกษาและประทับในพระบรมมหาราชวังตลอดตามราชประเพณี การศึกษาของพระเจ้าลูกเธอเป็นที่กวัดขัน และมีระเบียบแบบแผนมาตั้งแต่สมัยพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ซึ่งเปลี่ยนแปลงมาจากกรุงศรีอยุธยา แต่ไม่มีหลักฐานแน่นอนว่า สมัยอยุธยามีการอบรมเจ้านายสตรีเช่นใด เพราะหลักฐานถูกพม่าทำลายเกือบหมดสิ้น สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาเดโชไชย ทรงบรรยายเกี่ยวกับการศึกษาของพระธิดา และสตรีชั้นสูงในพระบรมมหาราชวัง สมัยรัตนโกสินทร์ไว้ในหนังสือหลายเล่มด้วยกัน สรุปได้ว่าเมื่อทรงพระเยาว์ เข้าศึกษาในระดับประถมศึกษาพร้อมกับพระโอรส มีพระองค์หญิงซึ่งเป็นผู้ใหญ่เป็นพระอาจารย์ โดยศึกษาอักษรสมัย จนจบชั้นประถมศึกษาจนพระชันษา ๑๐ ปี สถานที่ศึกษา คือสำนักเจ้านาย ต่อจากนั้นจึงเรียนชั้นมัธยมศึกษาภาคกัน ซึ่งพระธิดาและพระโอรสเริ่มแยกกัน เพราะวิชาที่ทรงศึกษาแตกต่างกัน พระองค์ชายไปเรียนกับอาลักษณ์หรือราชบัณฑิต โดยเริ่มเรียนภาษามคธ พระองค์หญิงยังเรียนต่อไปกับครูหญิง พระองค์หญิงเริ่มฝึกหัดการเรือน เรียนภาษาไทย อ่านหนังสือเรื่องต่าง ๆ เหมือนพระองค์ชายและเริ่มกวัดขันกิริยามารยาท จนถึงพระชันษา

ถึงกำหนดโสจรรย์ คือ พระองค์ชายพระชันษา ๑๓ ปี พระองค์หญิงพระชันษา ๑๑ ปี
 ต่อจากนั้นการศึกษาแยกออกจากกัน พระองค์หญิงก็ทรงศึกษาชั้นสูงขึ้น คือทรงศึกษา
 ศิลปกรรมและพระศาสนา แต่มักจะทรงศึกษาวิชาวรรณคดี วิชาการเรือน หัตถกรรม
 และกระบวนช่างต่าง ๆ ด้วย บางพระองค์ศึกษาวิชาชั้นสูงโดยเรียนด้วยการอ่าน
 ตำราเช่น วิชาเลข วิชาโหราศาสตร์ และโบราณคดี เป็นต้น และพระองค์หญิงยังมี
 โอกาสได้ศึกษาเรื่องราวทางประวัติศาสตร์ ราชประเพณี และระเบียบวินัยในการ
 เจ้าสมาคมของกุลสตรีจนสามารถรับราชการฝ่ายใน สามารถเป็นพระอาจารย์
 สั่งสอนเจ้านายซึ่งทรงพระเยาว์สืบต่อกัน สำหรับด้านวรรณคดีเป็นที่นิยมกัน พระองค์
 หญิงสามารถแต่งโคลง ฉันท์ กาพย์ กลอนได้แทบทุกพระองค์ แล้วแต่ความ
 สามารถหรือโปรดปรานมากน้อยเพียงใด ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ พระองค์หญิง
 หลายพระองค์ทรงสามารถในทางวรรณคดี เช่น พระองค์เจ้ามณฑา และพระองค์
 เจ้าอุบล พระราชธิดาในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงแต่งหนังสือ
 หลายเรื่อง โดยเฉพาะเรื่อง "กุมารคำฉันท์" ทรงช่วยกันแต่ง ในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระธิดาของพระองค์ คือ พระองค์เจ้าบุตรี
 (กรมหลวงวรเสรฐสุดา) ทรงเป็นที่นับถือว่าเป็นกวีที่สามารถ ทรงแต่งโคลง
 รามเกียรติ์ สำหรับจารึกในวัดพระศรีรัตนศาสดาราม คือ ห้องที่ ๒๐ ตอนพระราม
 เจ้าสวนทิพย์ สมเด็จพระนางเจ้าสุทธมาศรี พระธิดาในพระบาทสมเด็จพระจอม-
 เลลาเจ้าอยู่หัว ทรงมีความสามารถทางกวีเช่นกัน ทรงนิพนธ์โคลงไว้หลายเรื่อง
 หลายบทด้วยกัน รวมทั้งทรงศึกษาวิชาต่าง ๆ ในหน้าที่ของขัตติยานารี ราชประเพณี
 และระเบียบวินัยในการสมาคมของกุลสตรี จนสามารถรับหน้าที่ราชการฝ่ายในและ
 สอนผู้อื่นต่อไป

ข. หม่อมเจ้าอันเกิดที่วังพระธิดา ถ้าพระบิดาสืบพระชนม์สมเด็จพระ
 พระเจ้าอยู่หัว ก็ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ รับเข้าไปเลี้ยงไว้พระบรมมหาราชวัง
 หรือเจ้านายบางพระองค์ส่งหม่อมเจ้าโอรส ธิดาที่ยังทรงพระเยาว์เข้าศึกษาอยู่
 กับเจ้าพี่เจ้าน้องในวัง ขณะยังทรงพระชนม์ชีพก็มี ถ้าเป็นหม่อมเจ้าหญิง โศชั้น
 ก็รับราชการอยู่ในวัง ส่วนหม่อมเจ้าชาย เมื่ออายุ ๑๐ ขวบ ก็จะออกไปอยู่นอกวัง
 นอกจากนี้ก็มีผู้คุมผู้สกล คือ พระราชินีกุล ธิดาข้าราชการ และหม่อมราชวงศ์

ที่ถวายตัวก็รวมอยู่หญิงชาววังชั้นนี้ด้วย การศึกษาเมื่อเข้าไปอยู่ในวังก็เรียน
 กิริยามารยาท วิชาหนังสือ และการเรือน ต่อจากนั้นก็เรียนวิชา
 ชั้นสูงขึ้นไปอีก ซึ่งเหมือนกันชั้นต้น เช่นลักษณะการสมาคมของท่านผู้ใหญ่ในกิจการต่าง ๆ
 การเรือนชั้นสูง เช่น ประคัมธุเครื่องแต่งกาย เย็บปักถักร้อย ทำอาหาร และสอน
 ให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา โดยการไปฟังเทศน์ และปฏิบัติกรต่าง ๆ ทาง
 ศาสนา นอกจากนี้ เด็กหญิงจะต้องศึกษาศิลปการฟ้อนรำ และการละครด้วย ซึ่ง
 เป็นหลักสูตรในการศึกษา ส่วนวิชาหนังสือ เมื่ออ่านออกเขียนได้ และสำเร็จ
 การศึกษาแล้ว ผู้ใหญ่ในวังจะนำเขากวายเป็นข้าราชการฝ่ายใน

งานราชการของหญิงชาววังชั้นสูง แบ่งออกเป็น ๔ ประเภทคือ

๑. เป็นอาจารย์ฝึกสอนเด็กชั้นหลัง มักได้แก่ เจ้านาย พระธิดาที่
 เรียนวิชาประเภทหนังสือ มีการคัดเขียน อ่าน เรียนทางอักษรศาสตร์ แต่งโคลง
 ฉันท์ กาพย์ กลอน เรียนกระบวนวิชาช่างฝีมือประณีต เช่น ร้อยดอกไม้ ปักสิ่ง
 เรียนวิชาพยาบาล การสอบเรียนเลขหรือความรู้เรื่องราวพงศาวดาร ก็จะได้อีกด้วย

๒. เป็นพนักงานทำงานต่าง ๆ ในราชสำนัก เช่นเป็นพนักงานภูษา
 หรือ พนักงานพระศรี ฯลฯ เป็นต้น

๓. เป็นนางอยู่งาน เช่น สำหรับสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ทรงใช้สอย
 เป็นต้น บางครั้งเป็นผู้หัดนางใน สำหรับฟ้อนรำและเล่นละครใน

๔. หญิงชาววังชั้นกลาง คือ หญิงที่ไม่ได้ถวายตัวทำราชการ มักเป็นลูก
 คหบดี ผู้ปกครองปรารถนาจะให้ได้รับการศึกษาอบรมอย่างชาววัง จึงส่งเข้าไป
 ถวายตัวเป็นข้าหลวงอยู่กับเจ้านายพระองค์หญิง หรืออยู่กับท่านผู้ใหญ่ในพระบรม
 มหาราชวัง และเป็นเด็กรับใช้จนสำเร็จการศึกษา พอเป็นสาวก็ลาออกไปมีเหย้าเรือน
 หรืออยู่ในวังจนแก่ก็มี การเรียนจะใช้ตัวหนักเจ้านายพระองค์หญิง วิชาที่เรียนคือ
 การเรือน และการช่างต่าง ๆ เช่น การทำดอกไม้ประดิษฐ์เป็นรูปต่าง ๆ จีบผ้า
 อบผ้า ทำอาหาร ปอกสลักผลไม้ ผัก เป็นรูปต่าง ๆ จีบหมากพลุ สอนหนังสือบ้าง
 หรือรับใช้เล็ก ๆ น้อย ๆ เช่นถวายอยู่งานพัด คุดูแลเขียนหมากเสวย และพระภูษา
 เครื่องทรง และฝึกหัดกิริยามารยาทต่าง ๆ ด้วย

๓. หญิงชาววังชั้นต่ำ ได้แก่ พวกโชน เป็นลูกหมู่ ลูกหลวง (ไพร่หลวง) ตามกฎหมายเก่าซึ่งเกณฑ์มา แยกลับเปลี่ยนเป็นเวรกันเข้ารับราชการในพระบรมมหาราชวัง ตั้งแต่รุ่นสาว มีหน้าที่รักษาประตูกวัง และรับใช้ เป็นกรรมกรในงานต่าง ๆ ไม่ได้รับการศึกษาอะไรเลย ๑

จึงกล่าวได้ว่า การศึกษาสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นนี้ ยังคงดำเนินไปเช่นเดียวกับสมัยกรุงสุโขทัย และกรุงศรีอยุธยา คือ การศึกษายังผูกพันอยู่กับวัด มีรัฐหรือราชสำนักควบคุม และให้การอุปถัมภ์ ตามสมควร โดยไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้รับการศึกษาตามแบบแผนยังคงถือคติว่ากุลสตรีหรือภรรยาที่ดีควรรู้เฉพาะงานบ้านการเรือนเพื่อปรนนิบัติเอาใจผู้ใหญ่และสามี สำหรับสตรีชั้นสูง พระบรมมหาราชวังเป็นแหล่งประสิทธิ์ประสาทวิชาให้แก่สตรี ในสมัยนั้น จนเป็นที่เอาลือมา จนปัจจุบันนี้ว่า สตรีไทยที่เทียบพร้อมไปด้วยคุณสมบัติกุลสตรี โดยมากมักจะเป็นธิดาของเจ้านายหรือผู้ที่เกี่ยวข้องกับพระราชวงศ์ สตรีในวังซึ่งชำนาญการ ประกอบอาหาร แกะสลักผลไม้ และปัก เป็นลวดลายงดงามพิศดาร เย็บปัก ถักร้อย หอน้ำไหม ฆ่าแพะ ปรุงเครื่องหอม ร้อยดอกไม้ และการจักดอกไม้แบบต่าง ๆ อีกทั้งยังมีศิลปะในการตกแต่งสถานที่ภายในคฤหาสน์อย่างประณีต รอบรู้ ในการดนตรีทั้งข้อนระ ฆ้องวง และเล่นเครื่องสังคีตต่าง ๆ สามารถอ่านเขียนหนังสือภาษาไทย และภาษาโบราณได้ เข้าใจในขนบธรรมเนียมประเพณีของไทย โดยละเอียด ทั้งกิริยามารยาทและสังคม สรุปแล้วสตรีที่เข้าไปอยู่ในวังสมัยนั้นก็คือ เข้าไปศึกษาในมหาวิทยาลัยที่รวมศิลปต่าง ๆ อันเป็นประโยชน์ต่อชีวิตของสตรีนั่นเอง

นายอินเกรา (นามแฝง) "ผู้หญิงชาววัง" เมืองไทยในอดีต
(พระนคร : สำนักพิมพ์ดาวหน้า, ๒๕๐๖), หน้า ๑ - ๑๖.

ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้สตรี
ลูกผู้ดีที่อยู่ในวังหรือมารับราชการฝ่ายในเรียนอักษรสมัยจนถึงชั้นสูง เรียนอ่านและ
หัดเขียนหนังสือไทยและขอม โดยให้อาลักษณ์สอนที่ตำหนักแพ ผู้ที่เรียนสำเร็จได้
รับราชการเป็นเสมียน ต่อมาก็ได้เป็นครูสอนหนังสือเจ้านายที่ยังทรงพระเยาว์
มีหลายท่านที่ได้มาเป็นครูในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เช่น
คุณแสง เสมียน ซึ่งเป็นพระอาจารย์ของสมเด็จพระยาคำรงราชานุภาพ เป็นต้น

ต่อมาในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว นับเป็นสมัยแรก
แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ที่ไทยได้ทำสัญญาค้าขายกับประเทศในยุโรป วัฒนธรรมตะวันตก
ก็แผ่พรหลายเข้ามาสู่ประเทศไทย พระองค์ทรงจ้างมิชชันนารีเข้าไปสอนภาษาอังกฤษ
และวิชาอื่น ๆ แก่พระราชธิดาในพระบรมมหาราชวัง นับเป็นครั้งแรกที่สตรีไทยได้
ศึกษาภาษาอังกฤษ สตรีมิชชันนารีชาวอังกฤษ ได้แก่ มิสซิสแอนนา เลียวโนเวนส์
(Mrs. Anna Leonowens) ผู้เป็นครูถวายพระอักษรแด่สมเด็จพระเจ้าพี่นางเธอ
อลงกรณ์ ตั้งแต่ยังทรงพระเยาว์ และเจ้าฟ้าหญิงพระองค์อื่น ๆ วิชาที่สอนมี ภาษา
อังกฤษ อ่าน เขียน เลข ภูมิศาสตร์ แผนที่ คาราศาสตร์ และมายาห์ต่างๆ
ของเจ้านายอังกฤษ มีการแสดงความเคารพ ทักทาย และสนทนา เป็นต้น
ซึ่งต่อมา มิสซิสแอนนา เลียวโนเวนส์ (Mrs. Anna Leonowens) อยู่ได้ไม่
นานก็ลากลับ นอกจากนี้ก็ยังมีมิชชันนารีชาวอเมริกันสามคน คือ มิสซิสบริดเจ็ล
(Mrs. Bradley) มิสซิสแมตทูน (Mrs. Matton) มิสซิสเจมส์
(Mrs. James) สอนเจ้านายสตรีในราชสำนักด้วยเช่นกัน สอนอยู่สามปี จึง
เลิกสอน เนื่องจากมีผู้เอาเรื่องของเธอไปลงหนังสือพิมพ์สิงคโปร์กล่าว
กิตติคุณรัฐบาลไทย มีจำนวนสตรีเรียนภาษาอังกฤษ ๒๐ คน มีครูเปลี่ยนเวร
กันสอนถึง ๘ คน ส่วนใหญ่สตรีที่เรียนมักจะเป็นสตรีในสังคมชั้นสูง ซึ่งถือได้ว่า
เป็นผู้ริเริ่มการเปลี่ยนแปลงสถานภาพและบทบาททางการศึกษาของสตรีไทย

ปี พ.ศ. ๒๓๘๙ มิชชันนารีนิกายคาทอลิกฝรั่งเศส ตั้งโรงเรียนขึ้น

ขึ้นที่กรุงเทพฯและจันทบุรี ให้นักเรียนทั้งชายและหญิง สอนให้อ่าน เขียน ร้องเพลง เลข และ พระคริสตธรรม *

ปี พ.ศ. ๒๔๐๑ มีชนนารีอเมริกันชื่อ มิสซิสแฮเรียต เฮาส์ (Mrs. Harriet House) ได้ทำการทศสองสอนหนังสือและการเย็บปักถักร้อย ให้กับเด็กหญิงไทยรุ่นแรก ๔ คน ที่บ้านของเธอเอง ซึ่งการเรียนได้ผลดีมาก มีผู้สนใจมาสมัครเรียนเพิ่มขึ้น จึงตั้งเป็นโรงเรียน ภายหลังขยายกลายเป็นโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง ^๒ และต่อมาเป็นโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยในปัจจุบัน

ปี พ.ศ. ๒๔๐๔ มิสซิสแมค ฟาแลนด์ (Mrs. Mac Farland) ได้ตั้งโรงเรียนอุตสาหกรรมหญิงขึ้นและเปลี่ยนชื่อมาเป็นโรงเรียนอรุณประดิษฐ์ ขึ้นที่จังหวัดเพชรบุรี มีการสอนการฝีมือแก่สตรีและเด็ก นักเรียนส่วนมาก เห็นงานบ้านและงานทอขนามีค่าสำคัญกว่า จึงขาดเรียนเสมอ ดังนั้นแทนมจึงต้องจ้างให้เรียนและสอนการตัดเสื้อผ้าแบบเรียบ ๆ ให้ใส่กันเอง สอนอ่านหนังสือและ พระคัมภีร์

สรุปได้ว่า การศึกษาของสตรีไทยทั่วไปไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เพราะผู้ปกครองต้องการให้เด็กหญิงอยู่บ้าน ทำงานบ้านมากกว่าที่จะให้ไปเรียน หนังสือ ทั้งข้อความตอนหนึ่งจากหนังสือราชอาณาจักร หรือประเทศสยามของ มองเซนเยอร์ บัลเลอแก้วซ์ พิมพ์จำหน่ายเมื่อ ปี พ.ศ. ๒๓๙๙ กล่าวว่า "การศึกษาของเด็กหญิงมีการสอนให้ทำครัว ทำน้ำพริก ทำขนม นวนุ่มหรี และ จับพลู" และยังคงกล่าวอีกว่า "การศึกษาสตรีถูกทอดทิ้งในประเทศสยาม มีอยู่น้อย คนที่อ่านหรือเขียนได้. . ." ^๓

*พรพนศรี วิชากรกุล, "วิวัฒนาการทางการศึกษาของหญิงไทย" (วิทยานิพนธ์ครุศาสตรบัณฑิต จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๐๐), หน้า ๑๘.

^๒พงศอินทร์ ศุขขจร และคณะ, ตำราวิชาชุดक्रमิขยมของครุสภา วิชาครูตอน ๔ (กรุงเทพฯ : องค์การค้ำของครุสภา, ๒๕๑๐), หน้า ๕๘.

^๓รอง สยามานนท์, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พิมพ์เป็นที่ระลึก ในงานฉลองวันครบหกสิบปีของกระทรวงศึกษาธิการ, ๑ เมษายน ๒๔๙๕, หน้า ๒.

จะเห็นได้ว่าเป็นครั้งแรกที่สตรีได้รับการศึกษาที่ไม่ใ้วิชาในบ้าน การเรียนและพระพุทธศาสนาจึงทำให้สตรีมีความรู้กว้างขวางขึ้นในสาขาวิชาต่าง ๆ มากขึ้นทำให้สถานภาพและบทบาททางการศึกษาของสตรีสูงขึ้นกว่าเดิมมาก

ต่อมาในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว การศึกษาของสตรีไทยเริ่มเปลี่ยนแปลงและปรับปรุง ซึ่งอาจแบ่งเป็น ๒ แบบคือ

๑. การศึกษาแบบโบราณ คือ การศึกษาโดยใช้พระบรมมหาราชวัง เป็นสถานที่ให้ความรู้แก่เด็กหญิง มีการอบรมมารยาทและวิชาการเรียน โดยทรงโปรดให้จัดการศึกษาแก่พระเจ้าลูกเธอพระองค์หญิงชั้น ที่ตั้งข้างประทุมมาชโยศรียุคต้นตะวันตกทรงห้องมุม โดยศึกษาหนังสือไทย ซึ่งข้าราชการและเจ้านายก็นิยมส่งบุตรหลานหญิงมาถวายตัวเจ้านายหญิงในวัง เพื่อให้ทรงใช้สอยให้การอบรมสั่งสอนวิชาการเบื้องต้น มารยาท และหนังสือ เพื่อให้เป็นกุลสตรีที่เรียบร้อย สำหรับชาวบ้านธรรมดา มารดาจะเป็นผู้ให้การอบรมแก่บุตรหลาน โดยเน้นหนักไปทางการเรียนและอาชีพเท่านั้น

๒. การศึกษาแบบใหม่ คือ การให้การศึกษานในโรงเรียน โดยพระองค์ทรงปรับปรุงการศึกษาสำหรับประชาชนทั้งหญิงและชายอย่างทันสมัย โดยโปรดเกล้าให้ตั้งโรงเรียน และตั้งกรมศึกษาธิการ ซึ่งต่อมากลายเป็นกระทรวงศึกษาธิการ เพื่อให้การศึกษาแก่คนทั่วไป ทั้งที่มีฐานะมั่งมีและยากจน จากการศึกษาที่พระองค์เสด็จประพาสต่างประเทศ ได้ทรงเห็นและทรงทราบถึงความเจริญ ตัวอย่างการศึกษาที่ดีของประเทศต่าง ๆ จึงโปรดเกล้าให้นำมาใช้ในประเทศไทย รวมทั้งพระองค์ทรงเห็นตัวอย่างการศึกษาหรือผลดีของโรงเรียนที่มีธรรมาจารย์ได้จัดตั้งในไทย

ด้วยเหตุนี้ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาของสตรี ทรงจัดให้มีขึ้นอย่างแพร่หลาย ซึ่งจะเห็นว่าโรงเรียนของมิชชันนารีเจริญขึ้นมาก และเป็นแบบอย่างที่ดีในการจัดตั้งโรงเรียนของไทยตั้งแต่บัดนั้นมาคือ

ปี พ.ศ. ๒๔๑๓ มิสซิสแคริงตัน (Mrs. Carrington) เปิดโรงเรียนอนุศตวรรษสำหรับสตรีขึ้นที่กรุงเทพฯ ต่อมา มิสซิสแฮเรียต เอ็ม แพทริท เฮาส์ (Mrs. Harriet M. Pettit House) รับช่วงงานนี้ไปทำ

เมื่อ มิสซิสเฮาส์ (Mrs. House) กลับไปอเมริกา แมค เคท (Mac Kate) และ มา อีสเทอร์ (Maa Esther) ดูแลงานแทน ขณะที่ มิสซิสเฮาส์ ไปอเมริกาได้เทศน์วิงวอนชาวอเมริกันให้ช่วยเหลือไทย ในที่สุดสมาคมสตรีแห่งหนึ่งในสหรัฐอเมริกาสนใจงานของมิสซิสเฮาส์ (Mrs. House) ได้เรียกรูเงิน ๔,๔๕๐ เหรียญทองให้นำมาจัดสร้างโรงเรียนประจำสำหรับสตรีในกรุงเทพฯ โดยมี มิสแอนเตอร์สัน รับผิดชอบมาช่วยสอนในโรงเรียนสตรีที่จะสร้างขึ้นใหม่นี้ด้วย

ปี พ.ศ. ๒๔๑๖ มิสซิสเฮาส์ (Mrs. House) กลับมาเมืองไทย ได้เปิดโรงเรียนขึ้นที่พระราชวังหลัง (พระราชวังบวรสถานพิมุข) ริมฝั่งขวาของแม่น้ำเจ้าพระยา ใต้ปากคลองบางกอกน้อย อาจารย์ยอร์ชเป็นผู้จัดการใช้เงินที่เรียกรูมาซื้อว่า โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง แต่ไม่ได้รับความสนใจเท่าที่ควร เนื่องจากผู้ปกครองไม่นิยมส่งบุตรหลานไปเรียนกับชาวต่างประเทศ การศึกษาของสตรีจึงล้มเหลว เพราะมีคนไปเรียนน้อย ต่อมากิจการของโรงเรียนดีขึ้น ผู้ปกครองเห็นความสามารถในการสอนหนังสือและอบรมเด็ก จึงได้มีผู้ศรัทธานำเด็กมาเล่าเรียนมากขึ้น วิชาที่สอนมีหนังสือไทย อังกฤษ เข็มปักถักร้อย นิตติ้ง และโครเซ การทำครัว และศาสนาคริสต์

ปี พ.ศ. ๒๔๒๓ ในขณะที่โรงเรียนสตรีของมิชชันนารีกำลังเจริญขึ้น พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงตระหนักถึงคุณประโยชน์ในการส่งเสริมการศึกษาแก่สตรีและทรงดำริว่าสตรีและบุรุษควรมีสิทธิทัดเทียมกัน ดังนั้นจึงทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งโรงเรียนสตรีขึ้นที่วังกรมหมื่นอนุควมา โดยใช้เงินส่วนพระองค์ของสมเด็จพระนางเจ้าสุนันทากุมารีรัตนมรราชเทวี ซึ่งสิ้นพระชนม์พร้อมกับพระธิดา ขณะเสด็จประพาสทางชลมารค ทรงพระราชทานนามโรงเรียนว่า โรงเรียนสุนันทาลัย เพื่อเป็นอนุสรณ์แห่งสมเด็จพระบรมราชเทวีนั้น ต่อมาได้ย้ายโรงเรียนนั้นที่อุทยาน ซึ่งสอนภาษาอังกฤษมารวมกับโรงเรียนสุนันทาลัย ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔

ในปี พ.ศ. ๒๔๒๔ มิสโคล (Cole) ได้เข้ารับทำหน้าที่จัดการโรงเรียน และได้เปลี่ยนวิธีการปกครองโรงเรียนให้มีฐานะมั่นคงขึ้น โดยเก็บค่าเรียนและค่า

เลี้ยงดูเดือนละ ๑๕ บาท ชื่อเสียงของโรงเรียนเป็นที่แพร่หลายมากขึ้น ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๓๕ ได้จัดทำการสอนถึงชั้นมัธยมปีที่ ๔ และต่อมาได้มีการสอบไล่ตามหลักสูตรกระทรวงศึกษาธิการ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๖ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงโปรดเกล้าฯ ให้ตั้งกรมการศึกษาธิการขึ้น มีการจัดการศึกษาในระบบโรงเรียนอย่างจริงจัง ทำให้สตรีมีโอกาสได้รับการศึกษาเท่าเทียมบุรุษ

ในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ สมเด็จพระกนิษฐาธิราชเจ้าหญิงมหาจักรีบรมราชินีนาถ โปรดเกล้าฯ ให้จัดสอนวิชาพยาบาลหรือการแพทย์ดุงครรภ์ขึ้น เพื่อสงเคราะห์ประชาชนทั่วไป โดยเปิดสอนในปี พ.ศ. ๒๔๓๘ และทรงโปรดให้หาญหญิงเปลี่ยน ภาสกรวงศ์ เป็นผู้จัดการ ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ โปรดให้ร่วมกับโรงเรียนแพทยาลัย อยู่ในความดูแลของกรมศึกษาธิการ จนถึงปี พ.ศ. ๒๔๕๕ มีแพทย์ดุงครรภ์สำเร็จ ๒๕ คน ต่อมาเกิดความต้องการที่จะฝึกหัดวิชาพยาบาลทั่วไปด้วย นอกจากการดุงครรภ์ จึงได้วางระเบียบการใหม่ให้นางดุงครรภ์เรียนการพยาบาลด้วย คือต้องทำหน้าที่พยาบาลไข้ความบ้าน การอนามัยพิเศษ การอนามัยศึกษาตามสถานีอนามัย การสอนสุขวิทยาตามโรงเรียน และการอื่น ๆ อันเกี่ยวกับวิชาพยาบาล ซึ่งนับได้ว่ากิจการพยาบาลได้เจริญขึ้น เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติ และประชาชนเป็นอย่างมาก

ปีพ.ศ. ๒๔๔๐ ขณะที่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรปครั้งแรก โปรดเกล้าฯ ให้พระยาวิสุทธิสุริยศักดิ์ อัครราชทูตประจำกรุงลอนดอน ทำรายงานการศึกษาของต่างชาติที่เคยพบมาถวายเพื่อนำมาประกอบการพิจารณาวางโครงการการศึกษาของประเทศไทย จึงเกิดโครงการการศึกษา พ.ศ. ๒๔๔๐ ซึ่งในโครงการการศึกษานี้ในหมวดที่ ๑๐ กล่าวถึง การศึกษาของเด็กหญิงว่า

" ๑๕ การเล่าเรียนส่วนเพศหญิงนั้น เมื่อถึงเวลาที่จะต้องจัดอนุวัติตามเด็กชาย คือ มีโรงเรียนบุรุษพหุและโรงเรียนเบื้องต้น เบื้องกลาง ทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ และเพิ่มหลักเรียนใน การ เย็บปักถักร้อย และการ

รักษาเขี้ยวเรือนตามสมัยที่ทองการซึ่งจะจัดขึ้นได้" และโลกอวตังการฝึกหัดครู
หญิง จะให้โรงเรียนสุนันทาลัยจัดฝึกหัดหญิงที่จะเป็นอาจารย์ด้วย เพื่อที่จะได้ให้
เป็นครูในโรงเรียนสตรีที่จะจัดตั้งขึ้น กรมศึกษาธิการได้นำความเห็นกราบบังคมทูล
สมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ ในขณะที่ทรงสำเร็จราชการแผ่นดินต่าง
พระองค์ แต่ก็ไม่ได้จัดทำขึ้น เนื่องจากงบประมาณถูกตัด เมื่อสมเด็จพระนาง
เจ้าเสวภาทรงสำเร็จราชการพระบรมราชินีนาถทรงปฏิบัติราชการกิจด้วยพระปรีชาญาณเป็นที่พอ
พระราชหฤทัย จึงโปรดพระราชนานพระเกียรติยศเป็นสมเด็จพระบรมราชินีนาถ
พระองค์ทรงปรารถนาว่าควรให้สตรีไทยได้มีโอกาสศึกษาเล่าเรียน เพราะเป็น
สมัยที่สตรีจำเป็นต้องมีความรู้ความสามารถเท่าเทียมบุรุษ เพื่อช่วยบุรุษในการ
บำเพ็ญหน้าที่เป็นประโยชน์แก่ครอบครัวและประเทศชาติ มีใญ่มุ่งจะให้แข่งขันกับ
บุรุษ แต่เนื่องจากสตรีเป็นบ่อเกิดแห่งกุลบุตรกุลธิดา จึงจำเป็นต้องให้ความรู้
และวิชาการต่าง ๆ เพื่อสตรีจะได้ไปอบรมบุตรธิดาของตนให้เป็นคนดี และเป็น
พลเมืองที่ดีของชาติต่อไป เหนืออื่นใด จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตั้ง
โรงเรียนหญิง เข้ามายืนกลับขึ้น ให้นามว่า โรงเรียนเสวภา ตามพระราช
ทานนามเดิมของสมเด็จพระบรมราชินีนาถ

ปี พ.ศ. ๒๔๔๔ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้เปิดโรงเรียนสตรีสอน
ไปมาเป็นโรงเรียนสตรีของรัฐบาลแห่งแรก ชื่อโรงเรียนบำรุงสตรีวิชา ๒ ทั้งนี้
เพราะทรงเห็นว่าวิชาการฝีมือการเรือนตลอดจนการช่างต่าง ๆ เป็นคุณสมบัติของ
สตรี ถ้าได้รับการฝึกฝนก็ยึดเป็นอาชีพได้ โรงเรียนบำรุงสตรีวิชานี้ภายหลังที่
ทรงตั้งโรงเรียนราชินีขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ ได้โปรดเกล้าฯ ให้ย้ายโรงเรียน
เสวภามาสวมทับกับโรงเรียนบำรุงสตรีวิชาและเปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนเสวภา

ปี พ.ศ. ๒๔๔๗ สมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงเป็นผู้นำ

รอง ศยามานนท์, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ, หน้า ๕๗.

^๒สภาสตรีแห่งชาติ, สตรีไทย, หน้า ๕๗.

๗๘

สตรีในการริเริ่มตั้งโรงเรียนสำหรับสตรีชั้น ค่วยพระราชทานทรัพย์สินส่วนพระองค์
จัดตั้งโรงเรียนราชินีขึ้น โรงเรียนในชั้นต้นอยู่ที่ตึกมณฑนน้อยข้างวัด และถนน
จักรเพชร รับนักเรียนไปมา แต่สถานที่คับแคบจึงย้ายไปที่ถนนพระอาทิตย์ ริมน้ำ
เจ้าพระยา รับนักเรียนประจำค่าย จนถึง พ.ศ. ๒๔๔๘ ได้รับพระบรมราชานุญาต
ให้ย้ายมายังโรงเรียนสุนันนาลัย ในชั้นต้นสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถ
ทรงส่งครูญี่ปุ่น ๓ คน คือ

๑. มิสเทสสุ ยาสึอิ (Tetsu Yasui) สำเร็จการศึกษาจาก
อังกฤษ เป็นอาจารย์หรือครูที่ ๑ สอนภาษาอังกฤษ คำนวณ และวิทยาศาสตร์

๒. มิสคิโย โคโน (Kiyō Kono) เป็นอาจารย์สอนหรือครู ๒
สอนวิชาวาดเขียนและเย็บปัก

๓. มิสโทมิ นากาจิมะ (Tomi Kokajima) เป็นอาจารย์สอน
หรือครูที่ ๓ สอนวิชาการประดิษฐ์ดอกไม้แห้ง *

สรุปได้ว่าการศึกษาของสตรีไทยได้เจริญก้าวหน้าขึ้นตามลำดับ เนื่องจาก
ครูญี่ปุ่นมีความรู้ความสามารถและทำการสอนวิชาต่างในโรงเรียน เช่น วาดเขียน
เย็บปักถักร้อย การทำดอกไม้ เป็นต้น และทรงโปรดเกล้าฯ ให้ฝึกอบรมข้าหลวง
และครูในโรงเรียนราชินี ให้รู้จักทำดอกไม้แห้งเขียนแบบดอกไม้สด พระองค์เอง
ก็ทรงใช้เวลาว่างคิดแปลงการทำดอกไม้แบบเก่า ๆ ให้พิสดารออกไปเช่นกัน เมื่อ
ครูญี่ปุ่นรับราชการครบสัญญากลับญี่ปุ่น ได้โปรดเกล้าฯ ให้หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา
เทวกุล เป็นอาจารย์ใหญ่ เมื่อวันที่ ๑๔ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๐ พระชันษาได้
๒๒ ปี นับว่าเป็นอาจารย์สตรีไทยคนแรกของเมืองไทย และทรงรับหน้าที่ผู้จัดการ
โรงเรียนอีกตำแหน่งหนึ่ง ตามพระราชบัญญัติโรงเรียนราษฎร์ ทรงเป็นผู้บำเพ็ญ
ประโยชน์ในด้านการพัฒนากำลังคน โดยเฉพาะสตรีไทยไว้มากมาย ทั้งด้าน
วิชาการ ทางด้านการช่างการเรือน ทางด้านบุคลิกภาพ คุณธรรม แนวความคิด

นับได้ว่าทรงเป็นสตรีไทยที่มีบทบาทในการเป็นตัวอย่างให้กับสตรีไทยด้วยกัน
ในด้านการบริหารการศึกษา การมีความคิดริเริ่มสร้างสรรค์ ซึ่งจะเป็น
การช่วยสร้างเสริมสถานภาพและบทบาทด้านการศึกษาของสตรีไทยให้สูงขึ้น *

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๔๕ รัฐบาลจัดการศึกษาออกเป็น ๒ ระดับ คือ
สามัญศึกษา และวิสามัญศึกษา การศึกษาชั้นอุดมศึกษาดังกล่าวเป็นส่วนหนึ่งของสามัญศึกษา
เป็นการสอนวิชาชั้นสูงต่างจากชั้นมัธยมศึกษาขึ้นไป ผู้สำเร็จการศึกษาชั้นอุดมศึกษา
จะได้ประกาศนียบัตรประโยค ๓ ผู้สำเร็จการศึกษาระดับนี้จะออกมารับราชการได้
จะเรียนต่อในชั้นอุดมศึกษาพิเศษในประเทศหรือต่างประเทศได้ ส่วนในสายวิสามัญ
ศึกษา ใ้กำหนดให้มีชั้นมัธยมศึกษาพิเศษ รับพวกที่สำเร็จมัธยมสายสามัญไปศึกษา
วิชาที่ต้องใช้ความรู้สามัญเป็นพื้นฐานที่สูงพอสมควร เช่น ไปเข้าโรงเรียนฝึกหัด
อาจารย์ โรงเรียนกฎหมาย โรงเรียนแพทย์ โรงเรียนมหาดเล็ก เป็นต้น

ปี พ.ศ. ๒๔๔๖ นักเรียนเริ่มสอบไล่ชั้นมัธยมปีที่ ๖ ตามหลักสูตร
กระทรวงศึกษาธิการ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้ย้ายนักเรียนประจำมาเรียนที่บางกระบือ
ในที่ซึ่งพระอาจารย์ทวยหาญบริจาคให้ ต่อมาอีก ๕ ปี จึงได้ย้ายนักเรียนกลางวัน
มาเรียนรวมกัน เปลี่ยนชื่อเป็นโรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย

สรุปได้ว่าการศึกษาของสตรีไทยได้ก้าวหน้าขึ้นอย่างมากและเป็นผลดีแก่
การศึกษาของสตรีไทยในระยะต่อมา เนื่องจากสตรีไทยได้รับการสนับสนุนให้ได้
ศึกษามากขึ้น คดีเก่า ๆ ที่มีความเห็นว่าสตรีเรียนหนังสือไม่ได้ หรือสตรีไม่จำเป็น
ต้องเรียนนั้นค่อยคลายลงมากขึ้น ทั้งนี้เพราะพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว

คุณดวงเดือน พิศาลบุตร, (คำนำ) บทละคร บทเพลง และ
ภาพกลอน คติธรรม พระนิพนธ์ของ หม่อมเจ้าพิจิตรจิราภา เทวกุล พิมพ์
เป็นอนุสรณ์ครบรอบพระชันษา ๑๐๐ ปี (กรุงเทพมหานคร : ห้างหุ้นส่วนจำกัด
ศ.ส., ๒๕๒๔).

ทรงเห็นความสำคัญที่ว่าความเจริญของประเทศนั้นอยู่ที่ผู้นำ สิ่งใดที่เห็นว่าจะนำความเจริญมาสู่บ้านเมือง ก็ควรจะทำหรือดัดแปลงแก้ไขทันที เพื่อความเหมาะสม และทัดเทียมอารยะประเทศ ซึ่งสตรีไทยที่ได้รับการศึกษาในระยะแรกก็ได้ออกวารสารในปลายสมัยรัชกาลที่ ๕ วารสารนั้นชื่อกุลสตรี และในรัชกาลที่ ๖ และ ๗ ก็ยังได้มีหนังสือพิมพ์หญิง เช่น หนังสือพิมพ์หญิงไทย และสตรีนิพนธ์ เป็นต้น และได้มีการเรียกร้องให้มีการบำรุงสตรีในด้านการศึกษา ดังบางตอนที่ยกมาในภาคผนวก หน้า ๒๑๑

เมื่อสิ้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พระบรมโอรสาธิราช เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติสืบต่อมา ทรงตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาของชาติ พยายามส่งเสริมการศึกษาทุกวิถีทาง ไม่ว่าจะเป็นการศึกษาของสตรีหรือบุรุษ คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖ ทรงประกาศใช้โครงการการศึกษาชาติ ๒๔๕๖ โดยขยายหลักสูตรของหญิงคือ ชั้นประถมปีที่ ๓ นับเป็นประโยคประถม ส่วนชั้นมัธยมปีที่ ๖ นับเป็นประโยคมัธยม หลักสูตรวิชาชีพ ในระดับประถมศึกษาอีก ๒ ปี ไม่บังคับให้สตรีเรียน เมื่อสตรีเรียนจบชั้นประถมศึกษาปีที่ ๓ ประสงค์จะเรียนต่อวิชาสามัญก็ให้เขาเรียนชั้นมัธยมศึกษาได้เลย ส่วนหลักสูตรของชายประถมศึกษาให้เรียน ๕ ปี แบ่งเป็นวิชาสามัญ ๓ ปี และวิชาชีพ ๒ ปี มัธยมเรียน ๔ ปี ผู้ที่สอบได้ประถมศึกษาจะต้องสอบไล่ได้วิชาสามัญและวิชาชีพ ส่วนผู้สอบได้ประถมศึกษาจะต้องสอบไล่ได้วิชาสามัญและวิชาชีพ ส่วนผู้สอบไล่ได้หลักสูตรมัธยมปีที่ ๔ นับว่าสอบได้ประโยคมัธยมศึกษา

การศึกษาของสตรีไม่ได้เจริญอย่างรวดเร็วนัก ทั้งนี้เพราะขาดครูโดยเฉพาะครูสตรี เกิมโรงเรียนต่าง ๆ ได้ครูจากโรงเรียนกุลสตรีวังหลัง แต่ไม่เพียงพอ กระทรวงธรรมการจึงให้เปิดการสอนวิชาครูขึ้นเป็นการทดลองที่โรงเรียนสตรีวิทยา ครูที่สอนวิชาครู คือ พระยามคังวิทยา เสริม ซึ่งทำให้ครูรู้จักวิธีที่จะถ่ายทอดความรู้ให้แก่เด็ก ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ เป็นปีแรกที่ครูสตรีสอบไล่ได้ประกาศนียบัตรอย่างครูชาย โรงเรียนสตรีวิทยาจึงเป็นแหล่งผลิตครูของโรงเรียนรัฐบาล

อย่างไรก็ตาม การศึกษาของสตรีไทยก็ยังไม่แพร่หลายไปทั่วราชอาณาจักร แม้ในกรุงเทพฯ จะมีโรงเรียนเพื่อสอนแก่กุลสตรีเข้าศึกษาอบรมหาความรู้ แต่ตามหัวเมืองต่าง ๆ ยังขาดครูสตรีไปให้การศึกษา กระทรวงธรรมการ จึงดำริจัดตั้งโรงเรียนฝึกหัดครูสตรีอื่น ที่โรงเรียนเบญจมราชาลัย นับว่าเป็นสถาบันครูสตรีแห่งแรกที่ได้จัดตั้งขึ้น ในปี พ.ศ. ๒๔๕๖^๑ โดยใ้หวัง เก้าของพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมขุนมรุคังคศิริวัธน์ เป็นสถานศึกษา และทรงอุทิศส่วนกุศลถวายแก่พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และพระราชทานนามว่า "เบญจมราชาลัย" และเปิดทำการสอนเมื่อวันที่ ๕ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๕๖ โรงเรียนเบญจมราชาลัย เป็นโรงเรียนฝึกหัดครูหญิงแห่งแรกที่ผลิตครูออกไปสอนทั่วราชอาณาจักร และเป็นรากฐานการศึกษาสำหรับเด็กหญิงทั่วประเทศในสมัยต่อมา

ปี พ.ศ. ๒๔๕๔ ทรงประกาศใช้โครงการการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๔ ได้ปรับปรุงแก้ไขมาจากโครงการการศึกษา พ.ศ. ๒๔๕๖ โดยเพิ่มวิสามัญ ชั้นมัธยมศึกษา ดังนั้น การแบ่งชั้นการศึกษาจึงแบ่งออกเป็นประถมศึกษา ๕ ปี มัธยมศึกษา ๔ ปี แยกเป็นสายสามัญศึกษา และการวิสามัญศึกษา ความแตกต่างของการศึกษาของชายหญิง คือ หญิงเรียนชั้นอุดมวิสามัญศึกษาชั้นต่ำได้ แต่ชายเรียนชั้นอุดมวิสามัญชั้นสูง^๒ ตามโครงการ ๒๔๕๔ แม้ว่าจะได้ให้สิทธิเข้าเรียนในชั้นสูงสุดได้ ถึงชั้นอุดมวิสามัญศึกษาชั้นต่ำ คือ การศึกษาในโรงเรียนฝึกหัดครูสตรี หรือโรงเรียนพยาบาลและยุงครรภ์ แต่การศึกษาในชั้นสูงของสตรีก็มีอุปสรรคอยู่มาก เนื่องจากทัศนคติของประชาชนส่วนใหญ่ ไม่นิยมให้สตรีได้เรียนสูงนัก เพราะหน้าที่ของสตรีจะต้องอยู่ที่บ้านและจุดมุ่งหมายในชีวิตของสตรีคือ

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดูรายละเอียดในหนังสือ "ครบรอบ ๒๐ ปี โรงเรียนเบญจมราชาลัย"

(พระนคร : มงคลการพิมพ์, ๒๔๙๕).

^๑พงศอนันท์ สุขจร และคณะ, ตำราวิชาชุดक्रमมัธยมของคุรุสภา
วิชาครูตอน ๔, หน้า ๑๐๔.

การแต่งงาน อีกประการหนึ่งครูสตรีในกรุงไม่สามารถจะไปอยู่ต่างจังหวัดตาม
 ลำห้วยใด จึงทำให้เกิดปัญหาการขาดแคลนครูสตรีในต่างจังหวัด กระทรวง
 ศึกษาธิการจึงได้ดำเนินการแก้ไขปัญหาคังกล่าว คือ ส่งให้มณฑลต่าง ๆ กัดเลือก
 นักเรียนสตรีที่มีคุณลักษณะที่เหมาะสมเข้ามาเรียนในกรุงเทพฯ มีละ ๕ คน เพื่อ
 กลับออกไปเป็นครูในมณฑลของตน การเข้าเรียนจะกินเวลาสามถึงห้าปี เมื่อ
 เรียนอยู่ไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และค่าอาหาร แต่เมื่อออกจากโรงเรียนแล้ว
 จะต้องรับราชการเป็นครู เท่ากับเวลาที่ได้อยู่ในโรงเรียน แต่เมื่อออกจาก
 โรงเรียนแล้วจะต้องรับราชการเป็นครู เท่ากับเวลาที่ได้อยู่ในโรงเรียน หาก
 ไม่สมัครใจจะเป็นข้าราชการ เมื่อเรียนจบ จะต้องชดใช้เงินหลวง นักเรียน
 เหล่านี้เรียกว่านักเรียนหลวง

สรุปได้ว่าจากโครงการการศึกษาตั้งแต่ ๒๔๔๑ - ๒๔๕๕ การศึกษา
 ของสตรีได้มีวิวัฒนาการมาตามลำดับ เพื่อให้สตรีมีสิทธิและความเสมอภาคในการ
 ศึกษาให้มากขึ้น แต่สตรีก็ยังไม่ได้รับสิทธิและโอกาสทางการศึกษาไม่เท่าเทียมบุรุษ
 ถึงแม้ว่าโครงการ การศึกษาได้พยายามวางรูปแบบให้สตรีมีโอกาสทางการศึกษา
 เพิ่มมากขึ้นก็ตาม ทั้งนี้เป็นเพราะทัศนคติส่วนใหญ่ของประชาชนไม่สนับสนุนให้สตรี
 มีโอกาสรับการศึกษาชั้นสูง แม้จะยอมรับว่าเป็นการดี ที่สตรีสามารถอ่านเขียนได้
 แต่ก็ยังเห็นว่าสตรีควรจะต้องอยู่ที่บ้าน และจุดมุ่งหมายในชีวิตคือ การแต่งงาน
 จึงไม่ควรจะให้สตรีได้ศึกษาวิชาที่ไม่จำเป็นอันจะเป็นทางชักนำให้สตรีเบื่องาน
 บ้านในหน้าที่ของตน

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว
 ทรงประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา ซึ่งพระราชบัญญัตินี้ บังคับให้เด็ก
 ทุกคนไม่ว่าเพศใด ศาสนาใด วรณใด ที่อยู่ในประเทศไทยที่มีอายุตั้งแต่ ๗ ปี
 บริบูรณ์ ถึง ๑๔ ปีบริบูรณ์ ต้องเข้ารับการศึกษาระดับประถมศึกษาโดยไม่ต้องเสีย
 ค่าเล่าเรียน พร้อมทั้งได้กำหนดเวลาเรียน กำหนดให้มีสารวัตรตรวจตราดูแล
 พร้อมทั้งขอยกเว้นในกรณีพิเศษด้วย จึงถือได้ว่าเป็นผลดีของการศึกษาของสตรีไทย
 อย่างมาก เพราะผู้ปกครองต้องส่งเด็กหญิงเข้าเรียนในโรงเรียนทำให้จำนวน
 หญิงเข้าศึกษามากขึ้น ซึ่งคุณดวงเดือน พิศาลบุตร ได้ศึกษาและรวบรวมไว้

ในหนังสือประวัติการศึกษาไทยเกี่ยวกับจำนวนเด็กชายและเด็กหญิงเข้าศึกษา
ชั้นประถมศึกษา (ภาคผนวก หน้า ๒๐๐) พบว่า แม้จะได้มีการบังคับ
ทั่วประเทศแล้วจำนวนเด็กชายและเด็กหญิงเมื่อเทียบกันแล้ว จำนวนเด็กหญิง
ที่เข้าเรียนยังมีน้อยกว่าเด็กชายมากคือ ในปี พ.ศ. ๒๔๖๔ เด็กชายเข้าเรียน
ร้อยละ ๘๓.๐๘ เด็กหญิงเข้าเรียนร้อยละ ๖.๘๖ ซึ่งน้อยกว่าเด็กชายถึงร้อยละ
๘๖.๐๘ แต่ในช่วงระยะเวลา ๑๐ ปี คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ จำนวนเด็กชาย
และเด็กหญิงที่เข้าเรียนมีจำนวนเพิ่มขึ้นในอัตราใกล้เคียงกัน คือ เด็กชายเข้าเรียน
ร้อยละ ๘๕.๖๓ เด็กหญิงเข้าเรียนร้อยละ ๔๐.๓๖ ถึงแม้จะมีจำนวนเด็กหญิง
เข้าเรียนน้อยกว่าเด็กชายก็ตาม แต่นับได้ว่าจำนวนเด็กหญิงที่เข้าเรียนมากขึ้น
กว่าเดิมร้อยละ ๓๓.๔^๑

นอกจากจะส่งเสริมการศึกษาระดับประถมศึกษาแล้ว ยังขยายการศึกษา
ของชาติให้กว้างขวางถึงชั้นอุดมศึกษา คือ ในปี พ.ศ. ๒๔๕๓ พระบาทสมเด็จพระ
พระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว ได้ทรงโปรดเกล้าฯ ยกโรงเรียนมหาดเล็กขึ้นเป็น
โรงเรียนข้าราชการพลเรือนของพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ
ในปี พ.ศ. ๒๔๕๕ โดยฐานะเป็นจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย นับเป็นสถาบันการ
ศึกษาระดับอุดมศึกษา ที่ให้การศึกษแก่ประชาชนทั่วไป สตรีไทยรุ่นแรกที่ได้รับ
พระราชทานปริญญาจากจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โดยได้รับพระราชทานปริญญา
แพทยศาสตรบัณฑิต ๙ คน ในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้รับปริญญาแพทยศาสตรบัณฑิต
๓ คน ในปี พ.ศ. ๒๔๗๖ ปริญญาอักษรศาสตร์ ๑๓ คน ในปี พ.ศ. ๒๔๗๘
นับว่าเป็นการโชคดีแก่สตรีไทยเป็นอย่างมากที่มีโอกาสเข้าศึกษาในสถาบันการ
ศึกษาสูงสุดของประเทศ ถึงแม้จะมีจำนวนน้อยแต่ก็แสดงให้เห็นบทบาทของสตรีไทย
เริ่มเปลี่ยนแปลงไปอย่างรวดเร็ว ทำให้สิทธิและโอกาสทางการศึกษา การ
ประกอบอาชีพของสตรีไทยเพิ่มมากขึ้น ทำให้สตรีไทยสามารถรับใช้ประเทศชาติ
ได้กว้างขวาง

ปี พ.ศ. ๒๔๙๕ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทาน
รัฐธรรมนูญให้แก่ประชาชนชาวไทย เพื่อให้คนไทยทั่วไปได้มีสิทธิในการปกครอง
ประเทศ การเปลี่ยนแปลงการปกครองประเทศมาเป็นระบอบประชาธิปไตย อันมี
รัฐธรรมนูญเป็นกฎหมายสูงสุดนี้ ทำให้วิถีการศึกษาเปลี่ยนแปลงไป และในปีนี้ได้
มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๕ ได้เน้นถึงความเสมอภาคในการ
ศึกษาของชายและหญิง โดยระบุในความมุ่งหมายของการศึกษาชาติคือ ให้พลเมือง
ทุกคนไม่เลือกเพศ ชาติ ศาสนา ไร่รับการศึกษทั้งสามัญและวิสามัญ ตามภูมิ
ปัญญาและทุนทรัพย์ ในส่วนที่เกี่ยวกับการศึกษาของหญิงให้ได้รับความเสมอภาคกับชาย

ต่อมา ในปี พ.ศ. ๒๔๙๕ รัฐบาลได้ปรับปรุงแผนการศึกษาชาติใหม่โดย
มีจุดมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาเพื่อจะได้ทำหน้าที่พลเมืองตามระบอบ
รัฐธรรมนูญได้โดยเต็มที่และเพื่อทุกคนจะได้เป็นประโยชน์แก่ประเทศชาติและตนเอง

ในแผนการศึกษาชาติฉบับต่อมาคือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๙๘ รัฐบาล
ได้พยายามส่งเสริมการศึกษาแก่กุลบุตร กุลธิดาทั้งสายสามัญและอาชีวศึกษา และ
ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๐๓ ได้วางวิธีการจัดการศึกษาของหญิงและชาย
ให้เท่าเทียมกัน โดยมีจุดมุ่งหมายให้พลเมืองทุกคนได้รับการศึกษาตามควรแก่
อัถภาพ และให้ได้รับการศึกษาอยู่ในโรงเรียนจนอายุ ๑๕ ปีบริบูรณ์

ในแผนการศึกษาชาติฉบับปัจจุบัน คือ แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๕๒๐
ในด้านนโยบายการศึกษาของรัฐ รัฐบาลได้จัดการศึกษากว้างขวางให้ทั่วถึงสำหรับ
การศึกษาของรัฐและท้องถิ่นจัดให้เปล่า สถานศึกษาให้ความเสมอภาคแก่บุคคล
ในการเข้ารับการศึกษาตามความสามารถของตน *

จากนโยบายการจัดการศึกษาของรัฐตามแผนการศึกษาปี ๒๔๖๔ - ๒๕๒๐ จะพบว่า สตรีไทยมีสิทธิและความเสมอภาครวมทั้งโอกาสทางการศึกษาเท่าเทียมบุรุษ ในทุกระดับการศึกษาต่าง ๆ กัน ดังรายงานการศึกษาภาคสมบุรณ์ ของสำนักงานสถิติแห่งชาติ และรายงานการศึกษาของสถาบันอุดมศึกษา ในสังกัดทบวงมหาวิทยาลัย ใ้ทำการสำรวจจำนวน นักเรียน นักศึกษา ในระดับการศึกษาต่าง ๆ ของรัฐ (ภาคผนวก หน้า ๒๐๑ - ๒๐๒) พบว่า ในปี พ.ศ. ๒๕๓๐ มีนักเรียน นักศึกษา เข้าศึกษาในระดับการศึกษาต่าง ๆ นั้น-นักเรียนชายเข้าศึกษาในระดับอนุบาล และเด็กเล็ก ประถมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษาตอนปลาย มัธยมศึกษาตอนต้น อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา มากกว่าหญิง ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลายและ ปีกหักครุมีหญิง เข้าเรียนมากกว่า และเมื่อรวมทุกระดับการศึกษา ปรากฏว่า มีชายเข้าศึกษามากกว่าหญิง คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๓๑ : ๔๓.๖๘ ซึ่งอยู่ในอัตราใกล้เคียงกัน

สำหรับในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ มีชายเข้าศึกษาในระดับอนุบาลและเด็กเล็ก ประถมศึกษาตอนต้น ประถมศึกษาตอนปลาย มัธยมศึกษาตอนต้น อาชีวศึกษา และอุดมศึกษา มากกว่าหญิง ส่วนระดับมัธยมศึกษาตอนปลาย และปีกหักครุ มีหญิงเข้าศึกษามากกว่าชาย และเมื่อรวมทุกระดับการศึกษา ปรากฏว่า มีชายเข้าศึกษามากกว่าหญิง คิดเป็นร้อยละ ๕๖.๕๘ : ๔๓.๔๒ ซึ่งอยู่ในอัตราใกล้เคียงกัน

จากการสำรวจข้อมูลเกี่ยวกับเด็กและเยาวชน ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ เกี่ยวกับ ประชากรและประชากรหญิงที่สำเร็จการศึกษาในระดับต่าง ๆ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ (ภาคผนวก หน้า ๒๐๓) พบว่า เมื่อเปรียบเทียบประชากรชายและหญิง หญิงจบการศึกษาระดับต่าง ๆ น้อยกว่าชาย ยกเว้นไม่มีระดับไม่มีการศึกษา และอาชีวศึกษาระยะสั้น

และเมื่อเปรียบเทียบการศึกษาของหญิงในเขตเทศบาลและนอกเขตเทศบาลแล้ว พบว่า หญิงในเขตเทศบาลมีการศึกษามากกว่าหญิงนอกเขตเทศบาล คัง (ภาคผนวก หน้า ๒๐๔)

จากการศึกษาของทบวงมหาวิทยาลัย ปี พ.ศ. ๒๕๒๐ เกี่ยวกับจำนวนหญิงที่ศึกษาในระดับอุดมศึกษา (ภาคผนวก หน้า ๒๐๕) พบว่าชายเข้าศึกษาในระดับอุดมศึกษาในสาขาต่างๆ คือสาขาวิศวกรรมศาสตร์ นิติศาสตร์ วิศวกรรมศิลป์ เกษตรศาสตร์ วิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ และแพทยศาสตร์มากกว่าหญิง ยกเว้นสาขาศึกษาศาสตร์ และมนุษยศาสตร์ มีหญิงเข้าศึกษามากกว่าชาย

สำหรับการศึกษานอกระบบโรงเรียนในรูปของการอบรมหรือฝึกฝนอาชีพที่ตรงกับความต้องการของสตรีไทยในเขตเมืองและในชนบทนั้น จากรายงานภาคสมบูรณ รายงานการศึกษาและรายงานครู ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ ถึง (ภาคผนวก หน้า ๒๐๕) พบว่า ชายเข้าศึกษามากกว่าหญิงทุกระดับการศึกษา คิดเป็นร้อยละ ๖๑.๒๓ : ๓๘.๗๗ ในระดับการศึกษามัธยมศึกษาสามัญ

สำหรับการศึกษามัธยมศึกษาอาชีพ ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ (ภาคผนวก หน้า ๒๐๖) พบว่า สาขาวิชาที่สตรีเข้าศึกษามากกว่าชายคือ ช่างตัดเสื้อผ้าสตรี ช่างเสริมสวย ช่างพิมพ์คัต อาหารและขนม ช่างตัดเสื้อผ้าชาย บัญชี และทุกภาษาอังกฤษ ส่วนสาขาวิชาที่เกี่ยวกับช่าง เช่น ช่างยนต์ ช่างไฟฟ้า ช่างเชื่อมโลหะ ช่างซ่อมเครื่องจักร ฯลฯ ปรากฏว่าชายเข้าศึกษามากกว่าหญิง และจากผลรวมปรากฏว่า การศึกษามัธยมศึกษาอาชีพมีหญิงเข้าศึกษามากกว่าชาย คิดเป็นร้อยละ ๖๕.๘๖ : ๓๔.๑๔

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

จกรายงานการศึกษา ๒๕๒๐ - ๒๕๒๑ แสดงให้เห็นว่า สตรีได้รับโอกาสทางการศึกษาไม่น้อยกว่าบุรุษ แต่จากการที่สตรีได้รับการศึกษา น้อยกว่าชายนั้น อาจเป็นเพราะทัศนคติ ความเชื่อถือ ขนบธรรมเนียมประเพณี เป็นสิ่งกีดขวางกั้นแต่อดีตที่สตรีไม่มีโอกาสได้เรียนหนังสือแต่ได้รับการฝึกฝนในเรื่องการบ้านการเรือน ก็เพราะสตรีเมื่อมีอายุสมควรก็จะทำการสมรสตาม ความต้องการของบิดามารดา การเรียนหนังสือย่อมไม่มีประโยชน์ สามีจะเป็น ผู้รับผิดชอบในการหาเงินให้แกครอบครัว เมื่อสังคมเปลี่ยนไป สตรีเริ่มมีบทบาท ที่จะต้องช่วยพุงฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัว จำเป็นต้องออกมาประกอบ อาชีพช่วยเหลือครอบครัว การเรียนหนังสือจึงเป็นสิ่งจำเป็นที่จะช่วยให้มีอาชีพ ทำให้สตรีได้รับการสนับสนุนให้มีโอกาสศึกษาในชั้นสูงมากขึ้นตามลำดับโดยเฉพาะ ในวงการศึกษแล้ว อาจกล่าวได้ว่าสถานภาพและบทบาทของสตรีต่อการศึกษา มากกว่าบุรุษ คือ สตรีเข้าศึกษาในสายฝึกหัดครูมากกว่าบุรุษ แม้ในระดับ อุดมศึกษา จำนวนสตรีที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการศึกษาก็มีมากกว่าบุรุษ คือ เข้า ศึกษาในสาขาศึกษาสาสตรมากกว่าบุรุษ สำหรับสาขาอื่น ๆ นั้น การที่หญิง และชายมีความสนใจในสาขาวิชาใดมากกว่ากันนั้น หรือน้อยกว่ากัน หรือ เทียบเท่า กันอาจเป็นเพราะทัศนคติ ความเชื่อถือ ขนบธรรมเนียมประเพณี และความ จำกัของลักษณะวิชามากกว่าที่จะเกิดจากปัญหาที่ด้านเพศ

สรุปได้ว่า จากแผนการศึกษาชาติฉบับต่าง ๆ นั้น จะพบว่ารัฐพยายาม ส่งเสริมการศึกษาอย่างเต็มที่ เพื่อให้เหมาะสมกับการปกครองแบบประชาธิปไตย ทำให้สตรีและบุรุษมีสิทธิและความเสมอภาคในทุกระดับการศึกษา กล่าวคือ สตรีมีสิทธิเข้าศึกษาตั้งแต่ชั้นต้นจนถึงชั้นอุดมศึกษา สามารถศึกษาได้เกือบทุกแขนง วิชา เท่าที่ตนจะสามารถศึกษาได้ (ยกเว้นโรงเรียนทหารบางแห่ง เช่น โรงเรียนนายเรือ โรงเรียนนายร้อยตำรวจ ฯลฯ) และในบางสาขาวิชา ก็ เหมาะสำหรับบุรุษ เช่น สาขาวิศวกรรมศาสตร์ จึงมีสตรีเลือกศึกษาน้อยมาก

อย่างไรก็ตาม ถ้าจะพิจารณาสตรีในเมืองและในชนบท สตรีไทย ยังมีโอกาสได้รับการศึกษาน้อยกว่าบุรุษ อาจเป็นเพราะองค์ประกอบอื่น ๆ

เช่น ค่านิยม ทัศนคติ สภาพสังคม เป็นต้น แม้ว่าทางกฎหมายและแนวนโยบาย การจัดการศึกษา จะให้สตรีมีสิทธิและความเสมอภาคในการศึกษาทุกระดับ เท่าเทียม กันกับบุรุษก็ตาม โดยเฉพาะสตรีไทยในเขตเมืองมีโอกาสศึกษาหาความรู้มากกว่า สตรีไทยในชนบท ทำให้ความก้าวหน้าในงานและประสิทธิภาพในการทำงาน แตกต่างกัน เด็กหญิงในชนบทมักจะช่วยครอบครัวในคานเศรษฐกิจ ทำให้ ไม่สามารถเรียนต่อในระดับสูง หรือเมื่อไม่มีโอกาสเข้าศึกษาต่อ เนื่องจาก ความจำกัดในสถานศึกษา ทำให้เด็กหญิงเหล่านี้เข้าสู่ตลาดแรงงานทันที ที่จบชั้น ประถมศึกษา สำหรับเด็กหญิงในเมืองนั้น ความจำกัดในเรื่องสถานศึกษาแทบ ไม่มี และความต้องการคานแรงงานส่วนใหญ่ไม่ใช่แรงงานครอบครัว ส่วน เด็กหญิงในชนบท ทำงานในลักษณะการใช้แรงงานในครอบครัว เพราะส่วนใหญ่ เป็นครอบครัวเกษตรกร ดังนั้นการให้การศึกษาที่ก่อให้เกิดประโยชน์แก่สตรี คือ การให้ศึกษานอกระบบให้เป็นผู้มีความสามารถในการทำงานภาคอุตสาหกรรม และภาคเกษตรกรรมได้ เพราะปัจจุบันสตรีเข้ามามีบทบาทในคานการศึกษา เศรษฐกิจ มากขึ้น ซึ่งการให้ศึกษานอกระบบในรูปของการอบรม หรือฝึกฝน อาชีพ ที่ตรงกับความต้องการของสตรีในเมืองและในชนบท โดยเฉพาะในชนบท ซึ่งคอยโอกาสทางการศึกษาในระบบโรงเรียนกว่าสตรีในเมือง จะเป็นการช่วย พัฒนาสตรีไทยให้เป็นทรัพยากรมนุษย์ที่มีคุณภาพ อันจะส่งผลไปถึงการพัฒนาประเทศ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

—ในคานเศรษฐกิจ ในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น มีส่วนคล้ายคลึงกับ สมัยอยุธยา สตรีที่อยู่ในเมืองส่วนมากเป็นภรรยาหรือบุตรของเสนาบดี ไม่ต้อง ออกไปทำงานหารายได้ เพราะสามีหรือบิดามีรายได้สูงพอที่จะเลี้ยงคนได้ทั้ง ครอบครัวอยู่แล้ว และคานครองชีพในสมัยนั้นต่ำกว่าในปัจจุบันนี้มาก สตรีจึงมี หน้าที่เป็นแม่บ้าน เลี้ยงดูและอบรมบุตร และดูแลกิจการบ้านเรือนให้เรียบร้อย ตลอดจนทำงานเบ็ดเตล็ดเล็ก ๆ น้อย ๆ เท่านั้นมากกว่าจะเป็นผู้นำที่มียบทบาททาง เศรษฐกิจ ประกอบกับการศึกษาที่สตรีได้รับมักจะเป็นการฝึกหัดงานบ้านงานเรือนต่าง ๆ เรียนเย็บปักถักร้อย และการครัว เพื่อมุ่งให้สตรีเป็นแม่บ้านแม่เรือนที่ดีมากกว่า จะส่งเสริมให้สตรีออกไปประกอบอาชีพนอกบ้าน ส่วนสตรีที่มาจากครอบครัวชรรคา

แต่มีวิชาความรู้บ้าง ก็มักจะได้เข้าไปรับราชการในวัง เป็นพวกรำละคร ชับร้อง เล่นดนตรี หรือพนักงานชาววัง ที่ทำหน้าที่ต่าง ๆ กันไป แล้วแต่ความถนัดของแต่ละคน ซึ่งสตรีเหล่านี้ได้เวลาตอบแทนเป็นเบี้ยหวัด แต่สตรีที่อยู่ในราชสำนักก็ต้องประพฤติปฏิบัติตามกฎเกณฑ์บรรดา ระเบียบขบขันของราชสำนักแต่ละส่วนแต่ละแบบ และต้องรู้จักสำรวมรู้ระเบียบการเข้าเฝ้ามอบลาน รู้จักใช้ราชาศัพท์ในถูกต้อง และต้องเป็นผู้ถึงพร้อมด้วยศีลธรรม จรรยา มารยาทอันดีงาม และมีความประณีตละเอียดละไมในการแต่งกายด้วย ส่วนสตรีในชนบทซึ่งมีฐานะทางเศรษฐกิจแตกต่างไปจากสตรีในเมือง ต้องช่วยบุรุษทำงานหาเลี้ยงชีพ เช่น ทำนา ทำสวน หรือค้าขายเล็ก ๆ น้อย ๆ เวลาที่มีเวลาว่างก็มักจะจักสานเครื่องใช้ เอาไว้ใช้ในบ้านหรือแลกเปลี่ยนเป็นสิ่งอื่น นอกจากนี้ก็เลี้ยงสัตว์ เช่น หมู เป็ด ไก่ และห่าน ไม่ค่อยมีเวลาว่างที่จะเรียนวิชาการบ้านการเรือน เช่น ประคิษุคอกไม้ สลักผลไม้ ร้อยคอกไม้ หรือเย็บปักถักร้อย เป็นต้น

จะเห็นวาระบบสังคมวัฒนธรรมไทย มีผลทำให้สถานภาพและบทบาททางเศรษฐกิจของสตรีต่ำกว่าบุรุษ แม้สตรีจะเป็นผู้ควบคุมการใช้จ่ายในครอบครัว แต่ก็เป็นอำนาจที่คงได้รับมอบหมายจากบุรุษที่เป็นหัวหน้าครอบครัวเท่านั้น การแบ่งงานภายในบ้านระหว่างเพศแทบไม่มี กล่าวคือ สตรีจะรับภาระงานบ้านทั้งหมด หรือเกือบทั้งหมดโดยไม่มีค่าตอบแทนความสำเร็จในบทบาทภายในบ้านของสตรี นอกจากจะวัดด้วยความสุขสบายของคนในครอบครัวแล้วยังวัดจากความสามารถในการช่วยสร้างฐานะทางเศรษฐกิจของครอบครัวด้วยการเพิ่มการออมไม่ว่าจะโดยลดค่าใช้จ่ายหรือเพิ่มรายได้ของครอบครัวก็ตาม ดังนั้นแท้ที่จริงแล้วสตรีไทยมีบทบาทในการช่วยเศรษฐกิจของครอบครัวมานานแล้ว ไม่ว่าในการออกออมการใช้จ่าย การใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ เช่น การปลูกผักสวนครัว การตกปลา หาผักมากินหรือขายเป็นรายได้เพื่อแบ่งเบาภาระของบุรุษในการหาเลี้ยงครอบครัว หรือการช่วยจัดธุระในเรื่องส่วนตัวหรือแม่ในการออกมาช่วยแบ่งเบาภาระหน้าที่ในการประกอบอาชีพของบุรุษ โดยเฉพาะในภาคเกษตร เช่น การทำไร่ไถนา หรือการรับจ้างแรงงานต่าง ๆ รายได้จากงานอาชีพเหล่านี้ถือเป็นรายได้ของครอบครัว ซึ่งอาจจะมีลักษณะเป็นตัวเงินหรือไม่ก็ตาม

ต่อมาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยเริ่มต้นตัวขึ้น เมื่อสตรีไทยมีการเปลี่ยนแปลงบทบาททางการศึกษาตั้งแต่สมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว สตรีได้มีโอกาสศึกษาสูงขึ้น ประกอบกับการพัฒนาการศึกษาของสตรีไทย ทำให้สตรีมีโอกาสศึกษาในระบบโรงเรียนมากขึ้น สตรีจึงมีความรู้ความสามารถไปประกอบอาชีพหลายอย่างได้เท่าเทียมบุรุษ บทบาททางเศรษฐกิจของสตรีจึงเพิ่มมากขึ้น สตรีจึงเริ่มออกมาทำงานนอกบ้าน เช่น แทนที่จะทำงานบ้าน ทำหน้าที่เป็นแม่บ้านและภรรยาที่ค้ำของครอบครัวเท่านั้น สตรีไทยจึงเริ่มเข้ารับราชการและประกอบอาชีพอื่น ๆ ที่ตนได้ศึกษาเล่าเรียนมา เช่น สตรีไทยประกอบอาชีพครูคนแรกของไทย คือ นางทวน บุญอิต (พ.ศ. ๒๓๘๗ - ๒๔๔๓) โดยเป็นครูสตรีสอนที่โรงเรียนสตรีกุลสตรีวังหลัง สตรีไทยคนแรกที่ประกอบอาชีพหนังสือพิมพ์คือ น.ส. ประภาศรี ศิริวรสาร เป็นผู้ก่อตั้งและเป็นผู้อำนวยการหนังสือพิมพ์รายวัน "สุภาพสตรี" เป็นหนังสือพิมพ์รายวันคำเนนการโดยสตรีเป็นฉบับแรก นอกจากนี้สตรีได้เข้าประกอบอาชีพในวงการแพทย์และพยาบาลอีกด้วย พยาบาลคนแรกของไทยคือ นางเทอ ประทีปเสน ได้เรียนวิชาพยาบาลที่ประเทศไทย ในสมัยที่มิชชันนารีอเมริกัน เข้ามาเมืองไทยใหม่ ๆ เป็นสตรีไทยคนแรกๆ ที่ไปศึกษาต่อต่างประเทศและเป็นสตรีไทยคนแรกๆ ที่ได้รับปริญญาจากประเทศอังกฤษ เป็นผู้ถวายพระประสูติกสมเด็จพระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบัน นอกจากนี้สตรีไทยที่ประกอบอาชีพเภสัชหญิงคนแรกคือ นางประกอบ นิลประสิทธิ์

ปัจจุบันสตรีไทยมีสถานภาพและบทบาททางเศรษฐกิจสูงขึ้นเรื่อย ทั้งนี้เป็นผลเนื่องมาจากการขยายตัวในคานอุตสาหกรรม ธุรกิจ และบริการ ทำให้มีความต้องการแรงงานสตรีมากขึ้นกว่าเดิม ทั้งความเจริญก้าวหน้าทางวิทยาศาสตร์ ทำให้มีเทคนิคต่าง ๆ ในการประดิษฐ์เครื่องมือ เครื่องจักร เครื่องยนต์กลไกต่าง ๆ ซึ่งช่วยผ่อนคลายความหนักเหนื่อยและการใช้ฝีมืออันน้อยลง ทั้งในการผลิตบางอย่างยังอำนวยความสะดวกให้แก่สตรีได้มีโอกาสเข้าร่วมในงานอุตสาหกรรมมากขึ้น ประกอบกับระบบเศรษฐกิจต้องอาศัยเงินเป็นหลัก รวมทั้งลักษณะการใช้ชีวิตแบบสมัยใหม่ อันเป็นผลจากการเปลี่ยนแปลงตะวันตก มีผลทำให้ความต้องการ

ความต้องการรายได้ที่เป็นตัวเงินมากขึ้น และสภาพแวดล้อมในการดำรงชีวิต
คนไทยทุกวันนี้จึงต้องออกหางานหาเลี้ยงชีพ ทั้งบุรุษและสตรี จะให้บุรุษเป็น
ผู้หาเลี้ยงชีพเพียงผู้เดียวเหมือนแต่ก่อนไม่เพียงพอแล้ว ด้วยความจำเป็นทาง
เศรษฐกิจประกอบกับสตรีมีสิทธิที่จะเลือกศึกษาและประกอบอาชีพได้เท่าเทียมบุรุษ
ไม่มีกฎหมายห้ามสตรีประกอบอาชีพใด ๆ นอกจากสภาพของงานไม่เปิดให้ทำได้
เช่น การเป็นทหารในหน่วยงาน เป็นต้น และตลาดแรงงานเองก็เปิดโอกาส
ให้สตรีเข้าร่วมแรงงานมากขึ้น จึงปรากฏว่ามีสตรีจำนวนไม่น้อยออกไปทำงาน
นอกบ้าน เขาทำงานในวงราชการและเอกชนต่าง ๆ เช่น เกษตรกรรม
อุตสาหกรรม หัตถกรรม พาณิชยกรรม และการบริการ ดังรายงานการ
สำรวจของสำนักงานสถิติแห่งชาติ เกี่ยวกับการทำงานของชายและหญิงนอก
ภาคเกษตรในและนอกเขตเทศบาล ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ (ภาคผนวก หน้า ๒๐๗) ✓

พบว่า ในเขตเทศบาล สถานภาพการทำงานของชายในคานการเป็น
นายจ้าง ลูกจ้างรัฐบาล ลูกจ้างเอกชน ทำงานส่วนตัว สูงกว่าเพศหญิง
ยกเว้น การช่วยธุรกิจของครอบครัว หญิงมีจำนวนสูงกว่าชาย ส่วนผลรวม
ปรากฏว่า สถานภาพการทำงานของเพศชายสูงกว่าเพศหญิง ในอัตราส่วน
ร้อยละ ๕๕.๕๕ : ๔๑.๔๒ สำหรับนอกเขตเทศบาล พบว่า ในคานการ
เป็นนายจ้าง ลูกจ้างรัฐบาล ลูกจ้างเอกชน ทำงานส่วนตัว ชายสูงกว่า
หญิง ยกเว้น การช่วยธุรกิจของครอบครัว หญิงมีจำนวนสูงกว่าชาย ส่วน
ผลรวม ปรากฏว่า สถานภาพการทำงานของเพศชายสูงกว่าเพศหญิง ใน
อัตราส่วนร้อยละ ๖๐.๘๒ : ๓๙.๑๘

และจากการสำรวจของสำนักงานสถิติเกี่ยวกับผู้มีงานทำประเภทอาชีพ
ต่าง ๆ ในและนอกเขตเทศบาล ปี พ.ศ. ๒๕๒๑ (ภาคผนวก หน้า ๒๐๗)
พบว่า ในเขตเทศบาล ประเภทอาชีพคานบริหาร เสมียน การขนส่ง

การผลิต ข้าราชการสูงกว่าหญิง ส่วนงานด้านวิชาชีพ การค้า และการบริการ
หญิงมีอัตราสูงกว่าชาย ส่วนผลรวมปรากฏว่า ประเภทอาชีพของชายสูงกว่าหญิง
ในอัตราส่วนร้อยละ ๕๕.๖๑ : ๔๑.๔๐

สำหรับนอกเขตเทศบาล พบว่า ประเภทอาชีพด้านวิชาชีพ บริหาร
เสมือน การขนส่ง การผลิต และการบริการ เพศชายสูงกว่าเพศหญิง ส่วน
งานด้านการค้า หญิงสูงกว่าชาย ส่วนผลรวม ปรากฏว่า ประเภทอาชีพนอกภาค
เกษตรของชายสูงกว่าหญิง ในอัตราส่วนร้อยละ ๖๑.๔๑ : ๓๘.๕๙

จะเห็นได้ว่า สตรีมีบทบาททางเศรษฐกิจไม่น้อยกว่าบุรุษ นับว่าเป็นผลดี
ต่อการพัฒนาประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในภาวะที่กำลังพัฒนา ในฐานะที่สตรีเป็น
หน่วยแรงงานของชาติเช่นเดียวกับบุรุษ การประกอบอาชีพของสตรีไทยที่ปรากฏอยู่
อย่างกว้างขวางแทบทุกวงการ นับวันยิ่งมีความสำคัญต่อครอบครัวในทางเศรษฐกิจ
มากขึ้น และเป็นกำลังช่วยในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมให้ก้าวหน้าไปได้อย่าง
รวดเร็ว ดังจะเห็นว่า ในระยะ ๑๕ ปีที่ผ่านมา ปรากฏว่าแรงงานสตรีเพิ่มขึ้น
ตามลำดับ คือ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๗ กำลังแรงงานสตรีมีประมาณ ๕ ล้านคน
ในปี พ.ศ. ๒๕๖๓ มีประมาณ ๖.๗ ล้านคน ในปี พ.ศ. ๒๕๐๔ จึงมีการใช้
แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ คือ แผนฉบับที่ ๑ - ๒ (พ.ศ. ๒๕๐๔ -
๒๕๑๔) ถือว่าสตรีเป็นส่วนไม่แตกต่างจากประชากรอื่น และมุ่งเน้นในการสร้าง
พื้นฐานทางเศรษฐกิจ เพื่อเตรียมการสำหรับเพิ่มพูนความก้าวหน้าในด้านอื่น ๆ
เพื่อให้สตรีได้มีส่วนร่วมในการพัฒนาประเทศ ในปี พ.ศ. ๒๕๑๑ กำลังแรงงาน
มีประมาณ ๗ ล้านคน ในจำนวนนี้เป็นกำลังแรงงานสตรีในเขตเทศบาล ๗.๕
แสนคน หรือร้อยละ ๓๕.๔ ของกำลังแรงงานทั้งหมดในเขตเทศบาล ส่วนกำลัง
แรงงานสตรีในเขตชนบทมีประมาณ ๖.๔ ล้านคน หรือร้อยละ ๔๗.๔ ของกำลัง
แรงงานทั้งหมดในเขตชนบท กำลังแรงงานสตรีในเขตเทศบาล และในเขตชนบท

มีอัตราส่วน ๑ ต่อ ๔ ตามลำดับ ๑

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ มีจำนวนผู้ที่อยู่ในกำลังแรงงานทั้งหมด ๑๖,๕๓๕,๓๘๐ คน จำนวนผู้มีงานทำทั้งหมด ๑๖,๔๖๕,๕๕๐ คน เป็นสตรีเสีย เกือบครึ่งหนึ่ง หรือ ๗,๐๔๔,๔๖๐ คน ทำงานเกษตรกรรมจำนวน ๔,๕๕๖,๔๔๐ คน ในอุตสาหกรรมที่มีชื่อเกษตรกรรมจำนวน ๒,๐๕๒,๕๐๐ คน ๒ และจากสถิติปัจจุบัน ประชากรของประเทศไทยมีจำนวน ๔๗ ล้านคน ในจำนวนนี้เป็นสตรีอยู่ถึง ๒๓.๑ ล้าน คน หรือประมาณร้อยละ ๔๘.๖ ของจำนวนประชากรทั้งหมด ในจำนวนนี้เป็นสตรี ที่เข้าสู่ตลาดแรงงาน ๑๐.๒๓ ล้านคน และจากสถิติประชากรไม่รู้หนังสือของ ประเทศไทย ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ อายุตั้งแต่ ๑๐ ปีขึ้นไป ไม่รู้หนังสือประมาณ ๔,๒๖๕,๔๖๔ คน เป็นหญิง ๒,๔๔๓,๕๔๔ คน หรือประมาณ ๖๘.๕๕% ๓ ดังนั้น การไม่รู้หนังสือของสตรีที่เพิ่มประชากรในวัยแรงงานมีจำนวนกว่าครึ่ง ทำให้แรงงานสตรีในตลาดแรงงานมีคุณภาพต่ำ สตรีนอกจากจะมีอัตราการไม่รู้หนังสือสูงแล้ว ยังมีบางส่วนที่ว่างงานอยู่มาก ซึ่งแสดงให้เห็นถึงปัญหาที่เกี่ยวกับแรงงานสตรีขาด การพื้นฐานทางด้านการศึกษา เสริมทักษะ และส่งเสริมความสามารถให้สอดคล้องกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ รัฐบาลเองได้ตระหนักถึงความสำคัญของ สตรีว่า เป็นส่วนสำคัญของโครงสร้างประชากรในกำลังแรงงานของประเทศ

๑กรมแรงงาน กระทรวงมหาดไทย, ความรับผิดชอบทางครอบครัว ของสตรีที่ทำงานในประเทศไทย (ม.ป.พ., ๒๕๑๔), หน้า ๑.

๒สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, รายงานภาคสมบูรณ การสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร (รอบที่ ๑) มกราคม - มีนาคม ๒๕๑๖, หน้า ๑.

๓สำนักงานสภาพัฒนาการเศรษฐกิจแห่งชาติ สำนักงานนายกรัฐมนตรี, แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติระยะที่ ๕ (๒๕๒๕ - ๒๕๒๙), หน้า ๓๐๗.

และจะเป็นพลังสำคัญที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม
ของประเทศ ฉะนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๔ พ.ศ.
๒๕๒๐ - ๒๕๒๔ ได้เน้นถึงความสำคัญของสตรีในหัวข้อ "แนวทางการพัฒนาหลัก"
ข้อ ๓.๔ ฉ่า

"๓.๔ วางแนวทางการพัฒนาเสถียรภาพทางสังคมของชาติให้มั่นคง
ยิ่งขึ้น ความปลอดภัยของชาติให้ชัดเจนยิ่งขึ้น พร้อมทั้งกำหนดแนวทางแก้ไขทั้ง
ในภาวะฉุกเฉิน และในระยะยาว นอกจากนี้ยังมีแนวทางเสริมสร้างฐานะของ
สตรีและเยาวชนให้มีความก้าวหน้ามากขึ้น . . ."

จึงพอสรุปได้ว่า สตรีมีความสำคัญ เพราะมีจำนวนเกือบครึ่งหนึ่งของ
ประชากรของประเทศและอยู่ในวัยทำงานประมาณ ๑๑ ล้านคน แต่มีปัญหว่า
ในค่านโอกาสทางการศึกษาและโอกาสทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพนั้น
สตรียังมีโอกาสน้อยกว่าชาย

ดังนั้นในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๕ (๒๕๒๕ -
๒๕๒๙) ได้เห็นความสำคัญของสตรี จึงมีวัตถุประสงค์หลักในการพัฒนาสตรี
เพื่อส่งเสริมให้สตรีมีสถานภาพดีขึ้นทั้งด้านการศึกษา เศรษฐกิจ สังคม และการ
เมืองการปกครอง และส่งเสริมให้สตรีมีส่วนร่วมในทุกกลไกของขบวนการพัฒนา
ประเทศ และจัดทำแผนพัฒนาสตรีระยะยาว (๒๕๒๕ - ๒๕๔๔) เพื่อสนับสนุน
และส่งเสริมสถานภาพและบทบาทของสตรีในทุกระดับ

- ในด้านการเมืองการปกครอง สตรีไทยสมัยกรุงรัตนโกสินทร์เข้าไปมี
บทบาททางการเมืองการปกครองที่คนทั่วไปรู้จัก ได้แก่ ท้าวเทพสตรีและท้าว
ศรีสุนทร ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ที่วีรสตรีทั้งสอง

นางเยาว์ ชัยเสรี, "สตรีกับการขยายตัวทางเศรษฐกิจ" -วารสาร
พัฒนบริหารศาสตร์ ปีที่ ๑๘ (๒ เมษายน ๒๕๒๑) : ๓๐๓.

สามารถรักษาเมืองกลางจากศัตรู สามารถต่อต้านทัพข้าศึกไว้รอดทัพหลวงจาก
 กรุงเทพฯ และรบชนะศัตรูมาแล้ว ท้าวสุรนารีที่รักษาเมืองโคราช ในรัชสมัย
 พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ ๕ สมเด็จพระศรี-
 พชรินทราบรมราชินีนาถ ทรงได้รับแต่งตั้งเป็นผู้สำเร็จราชการแผ่นดินในขณะที่
 พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เสด็จประพาสยุโรป ได้ทรงแสดง
 ความสามารถในการตัดสินใจราชการสำคัญต่าง ๆ แทนพระองค์ได้ ทรงพิสูจน
 ให้ประชาชนเห็นความเป็นอัจฉริยะในฐานะสตรีไทยที่มีความสามารถกระทำหน้าที่
 ที่ได้รับมอบหมายด้วยพระปรีชาญาณและรับผิดชอบสูงยิ่ง สิ่งเหล่านี้ย่อมเป็นการ
 แสดงให้เห็นถึงบทบาททางการ เมืองการปกครองของสตรีไทยอย่างเด่นชัด

ต่อมาในปี พ.ศ. ๒๔๗๕ มีการเปลี่ยนแปลงการปกครองจากระบอบ
 สมบูรณาญาสิทธิราชย์ มาเป็นระบอบประชาธิปไตย มีความเจริญก้าวหน้าขึ้นตาม
 ล้าคืบ ทั้งด้านวัตถุและวัฒนธรรม จะพบว่าประชาชนมีการตื่นตัวทางการเมือง
 การปกครองมากขึ้น ส่วนใหญ่จะเป็นผู้มีการศึกษาในเขตเมืองหลวง และการ
 ขยายตัวของสื่อมวลชน ซึ่งได้แสดงความคิดเห็นทางการเมืองค่อนข้างรุนแรง
 เริ่มวิจารณ์และเรียกร้องความอิสระภาพและความเสมอภาค ส่วนใหญ่เป็นการ
 เรียกร้องสิทธิการเมืองระหว่างประชาชนกับพระมหากษัตริย์

การตื่นตัวทางการเมืองในขณะนั้น แม้จะบังเกิดกับคนที่มีการศึกษาใน
 เขตเมืองหลวงก็ตาม ผลสะท้อนตามภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง
 ทำให้ประเทศได้มีรัฐธรรมนูญฉบับแรกและกฎหมายเลือกตั้งฉบับแรก พ.ศ. ๒๔๗๖
 มีบัญญัติให้ชายและหญิงมีสิทธิทางการเมืองการปกครองเท่าเทียมกันทั้งสิทธิการเลือกตั้ง
 ผู้แทนราษฎรและการสมัครรับเลือกตั้ง นับเป็นประเทศผู้นำที่ได้ให้สิทธิทางการเมืองการ
 เมืองการปกครองแก่สตรีเท่าเทียมบุรุษทุกประการ ซึ่งขณะนั้นหลายประเทศให้สิทธิ
 แก่สตรีเฉพาะสิทธิออกเสียงเลือกตั้งแต่ไม่ให้สิทธิสมัครรับเลือกตั้ง

ในปี พ.ศ. ๒๔๘๖ ท่านผู้หญิงละออบค พิบูลสงคราม ได้ริเริ่มตั้ง
 สำนักวัฒนธรรมฝ่ายหญิงในสภาวัฒนธรรมแห่งชาติ นับเป็นสถาบันแรกที่ก่อตั้งขึ้น
 อย่างเป็นทางการในระดับชาติ ประกอบด้วยภรรยาข้าราชการเมือง และเรีบได้

รับการยอมรับจากสังคมไทย จะเห็นได้ว่า ได้มีการแต่งตั้งผู้แทนสตรีจากสำนัก
วัฒนธรรมฝ่ายหญิงเข้าร่วมในการแก้ไขปรับปรุงประมวลกฎหมายแพ่งและพาณิชย์
ในส่วนที่เกี่ยวกับครอบครัว ทำให้สตรีมีสิทธิตามกฎหมายเพิ่มขึ้นมากกว่าแต่ก่อน
การแพร่ขยายการจัดตั้งสมาคมส่งเสริมวัฒนธรรมหญิงตามจังหวัดต่าง ๆ ก็ได้เกิดขึ้น
ในสมัยที่ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม เป็นผู้นำ ด้วยการริเริ่มของท่านผู้
สตรีไทยจึงได้มีส่วนในกิจการสังคมนอกบ้าน คือมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง
มากขึ้น ต่อมาเมื่อสตรีระดับผู้นำประเทศได้เริ่มก่อตั้งสภาสตรีแห่งชาติ ในพระบรม-
ราชูปถัมภ์ ในปี พ.ศ. ๒๕๐๖ ได้มีการจัดตั้งสภาสังคมสงเคราะห์แห่งประเทศไทย
ในพระบรมราชูปถัมภ์ ได้ทำหน้าที่ประสานงานและดำเนินงานในด้านส่งเสริม
สวัสดิภาพสตรีด้วย

ในรัชสมัยของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวภูมิพลอดุลยเดช สตรีไทย
มีบทบาททางการเมืองการปกครองมากขึ้นทั้งทางตรงและทางอ้อม บทบาทที่เด่นชัด
ทำให้ตระหนักว่าสตรีผู้นำในสังคมสามารถช่วยเหลือประชาชนได้จนเป็นที่ยอมรับ
มิใช่แต่ชาวไทยเท่านั้น แม้ชาวต่างประเทศทั่วโลกก็สรรเสริญภารกิจที่มีคุณประโยชน์
มหาศาลของสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถในรัชกาลปัจจุบัน ทรงองค์
ทรงบำเพ็ญพระราชกรณียกิจอย่างคึกคัก เพื่อการกินดีอยู่ดีของประชาชนชาวไทย
ซึ่งในวาระปีที่ ๕๐ ของสภาสตรีระหว่างชาติ เมื่อวันที่ ๑๑ พฤษภาคม พุทธศักราช
๒๕๒๒ องค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ (เอฟ เอ ไอ) จึงได้
ทูลเกล้าถวายเหรียญเทิดพระเกียรติสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ
โดยอัญเชิญพระบรมฉายาลักษณ์ประดิษฐานบนเหรียญเซเรส

เหรียญเซเรส หรือ เทพธิดาแห่งการเกษตรนี้ ชนนานามตามชื่อ
ของเทพธิดาการเกษตรของโรมัน องค์การ เอฟ. เอ. ไอ. สร้างขึ้นเพื่อเป็น
เกียรติแก่สตรีผู้มีบทบาทในการพัฒนา โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการพัฒนาฐานะของ
สตรีในชนบท สมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ พระบรมราชินีนาถ ในฐานะที่ทรงเป็น
ผู้นำของสตรีในการมีส่วนร่วมพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมเป็นเวลานานหลายปีแล้ว
ทรงริเริ่มและอุปถัมภ์โครงการพัฒนาหลายโครงการ โดยเฉพาะอย่างยิ่งโครงการ

พัฒนาอาชีพของสตรีไทยในชนบท ซึ่งมีผลทำให้สตรีไทยเหล่านั้นมีโอกาสทำงาน มีรายได้สูงขึ้น และมีมาตรฐานการครองชีพสูง โดยการนำเอาทรัพยากรที่มีอยู่ในท้องถิ่นมาใช้ประโยชน์มากที่สุด เช่น ไปรคเกล้าฯ ให้ส่งเสริมการทอผ้าไหมมัดหมี่ ทางภาคอีสาน ส่งเสริมการทอผ้า ทำกระเป่า จักสาน ทอเสื่อพื้นเมือง ภาคใต้ การทอผ้าฝ้าย ยาสาวมา การปั้นตุ๊กตาไทยในภาคกลาง และทอผ้ายกตีนจก ในภาคเหนือ นอกจากนั้นยังทรงโปรดให้เจ้าหน้าที่ทางด้านการเกษตรโดยเสด็จฯ คุ้ม เพื่อให้การแนะนำเกี่ยวกับการเพาะปลูก การเลี้ยงสัตว์และโภชนาการแก่ ประชาชนในชนบท นับว่าสมเด็จพระบรมราชินีนาถ ทรงปฏิบัติภารกิจเพื่อการพัฒนา สังคมและเศรษฐกิจอย่างเอนกอนันต์

สำหรับสตรีไทยทั่วไป การศึกษามีส่วนช่วยอย่างมากในการขยาย โลกทัศน์ของสตรี อันเป็นผลทำให้สตรีไทยทั่วไปมีความสำนึกในการมีส่วนร่วม ในทางการเมืองการปกครองมากขึ้นตามลำดับ เมื่อสิทธิของสตรีถูกยอมรับโดย นิติชนแล้ว ปรากฏว่าสตรีได้ใช้สิทธิและมีบทบาททางการเมืองการปกครอง ดังจะเห็นได้ในปี พ.ศ. ๒๕๑๖ - ๒๕๑๗ กลุ่มส่งเสริมสถานภาพสตรีได้เริ่มก่อตั้งขึ้น โดยมีวัตถุประสงค์ที่จะศึกษาปัญหาเกี่ยวกับสตรี และแสวงหามาตรการที่จะส่งเสริม สตรีให้ได้รับการปฏิบัติอย่างเป็นธรรม ทั้งในค่านกฎหมาย พฤติกรรมของสังคม แรงงาน การศึกษา สวัสดิการ และหาทางให้สตรีได้ปรับปรุงตนเอง เพื่อเป็น พลังในการพัฒนาในทุก ๆ ด้าน จนเต็มความสามารถเคียงบ่าเคียงไหล่บุรุษ การ เรียกร้องสิทธิของสตรีในทางการเมืองที่สำคัญ เช่น การทำหนังสือถึงนายกรัฐมนตรี และประธานคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญในสมัยนั้น โดยเสนอให้แต่งตั้งสตรี เป็นคณะกรรมการร่างรัฐธรรมนูญ เมื่อวันที่ ๒๗ พฤษภาคม ๒๕๑๗ ก็ได้ทำหนังสือ ถึงนายกรัฐมนตรี เสนอให้แต่งตั้งสตรีเข้าร่วมในคณะรัฐมนตรี และได้จัดทำจดหมาย เปิดณีก่อนสื่อมวลชน ให้มีการพิจารณาสตรีเข้าร่วมรัฐบาล

*สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, ค่านิยมของสตรีไทยที่มีผล
กระทบต่อการพัฒนาประเทศ, รายงานการวิจัยโครงการศึกษาเรื่องสตรีไทย
(กรุงเทพฯ นคร : กรุงเทพฯการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๒๕ - ๒๘.

สำหรับบทบาททางการเมืองการปกครองระดับประเทศ ปรากฏว่าสตรี
 ได้เข้ารับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ในการเลือกตั้ง เมื่อวันที่ ๕
 มิถุนายน ๒๔๘๒ สตรีได้รับเลือกเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๑ คน คือ
 นางอรพินทร ไชยกาล (สมาชิกสภาผู้แทนราษฎรจังหวัดอุบลราชธานี) นับเป็น
 สตรีไทยคนแรก ในปี พ.ศ. ๒๔๘๓ ท่านผู้หญิงละเกียด พิบูลสงคราม และ
 คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ เป็นสตรีไทย ๒ ท่านแรกที่ได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภา
 ซึ่งเป็นกรก้าวต่อไปของสตรีไทยในวงการเมืองการปกครอง ในวันที่ ๒๖
 กุมภาพันธ์ ๒๔๘๕ มีสตรีได้รับเลือก ๔ คน ในวันที่ ๒๖ กุมภาพันธ์ ๒๕๐๐
 มีสตรีได้รับเลือก ๑ คน จากสตรีที่สมัคร ๔๑ คน วันที่ ๑๕ ธันวาคม ๒๕๐๐
 มีสตรีได้รับเลือก ๑ คน จากสตรีที่สมัคร ๔๔ คน และเมื่อวันที่ ๑๐ กุมภาพันธ์
 ๒๕๑๒ มีสตรีได้รับเลือก ๖ คน จากสตรีที่สมัคร ๓๒ คน จากสถิติดังกล่าวจะเห็นว่า
 สตรีสนใจ และมีความตื่นตัวเพื่อเข้ามาบทบาททางการเมืองการปกครองมากขึ้น
 แม้อาจมีผู้แทนราษฎรสตรีจะได้รับเลือกตั้งน้อยกว่าบุรุษ แต่ในกรณีที่มีการแต่งตั้ง
 โดยถือความรู้ความสามารถเป็นเกณฑ์แล้ว สตรีไทยก็ได้รับการยกย่องอย่างสูง
 กล่าวคือ เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงครั้งใหม่ เมื่อวันที่ ๑๔ ตุลาคม ๒๕๑๖ และใน
 วันที่ ๑๐ ธันวาคม ๒๕๑๖ ใ้มีพระบรมราชโองการตั้งสมัชชาแห่งชาติ ประกอบ
 ด้วยสมาชิก ๒,๓๔๙ คน โดยคัดเลือกจากผู้มีชื่อเสียงและความสามารถในสาขา
 อาชีพต่าง ๆ นั้น ปรากฏว่าในจำนวนนี้มีสมาชิกสตรี ๑๒๔ คน และเมื่อให้สมาชิก
 สมัชชาทั้งหมดต่างลงคะแนนเลือกตั้งระหว่างกันทั้งบุรุษและสตรี เพื่อไปดำรง
 ตำแหน่งสภานิติบัญญัติแห่งชาติ ก็ปรากฏว่า มีสตรีได้รับคัดเลือกถึง ๑๖ คน
 หรือในอัตราส่วนประมาณ ๑ ต่อ ๑๔ เมื่อเทียบกับบุรุษ เนื่องด้วยรัฐธรรมนูญ
 แห่งราชอาณาจักรไทย พุทธศักราช ๒๕๑๙ ได้กำหนดให้มี ๒ สภา โดยให้

คณะอนุกรรมการพัฒนากิจกรรมและบทบาทสตรี, สำนักงานคณะกรรมการ
 พัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สถานภาพปัจจุบันของสตรีไทย- (กรุงเทพ-
 มหานคร : องค์กรอุปการพิมพ์, ๒๕๒๓), หน้า ๑๔๖.

วุฒิสภาประกอบด้วย สมาชิกจำนวน ๑๐๐ คน ซึ่งพระมหากษัตริย์ทรงเลือกและ
แต่งตั้งจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาต่าง ๆ ในครั้งนี้ มีสตรีไทยได้รับการแต่งตั้ง
เป็นวุฒิสมาชิก ๔ คน^๑ ในการเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่
๒๖ มกราคม ๒๕๑๔ ปรากฏว่ามีสตรีสมัครเข้ารับการเลือกตั้ง ๕๐ คน สังกัด
พรรคการเมืองต่าง ๆ และส่งสมัครในจังหวัดต่าง ๆ เฉพาะในกรุงเทพมหานคร
มีจำนวน ๑๐ คน และเป็นหัวหน้าพรรคการเมือง ๒ คน คือ นางอภิรดี บริบูรณ์
หัวหน้าพรรคเกษตรกร และนางสุนิรัตน์ เกลาน หัวหน้าพรรคแผ่นดินไทย^๒
เรียกได้ว่ามากกว่ายุคประชาธิปไตยที่ผ่านมา

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ มีสตรีไทยได้รับเกียรติเป็นสมาชิกวุฒิสภาเพียง
๓ ท่าน คือ ท่านผู้หญิงละเอียด พิบูลสงคราม คุณหญิงเลขา อภัยวงศ์ และ
นางแรม พรหมโมบล (นุญประสพ)

ต่อมาในการแต่งตั้งสมาชิกสภาปฏิรูปการปกครองแผ่นดิน เมื่อวันที่
๒๐ พฤศจิกายน ๒๕๑๕ มีจำนวนทั้งสิ้น ๓๕๐ คน ในจำนวนนี้มีสตรี ๔ คน^๓
และเป็นปรากฏการณ์ครั้งยิ่งใหญ่ที่สตรีไทยได้พยายามเรียกร้องมาเป็นเวลานาน
คือ การที่สตรีได้รับตำแหน่งให้เป็นรัฐมนตรีร่วมในคณะรัฐบาลชุดนี้ ๑ คน คือ
คุณหญิงเลอศักดิ์ สมบัติศิริ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงคมนาคม และนาง
วิมลศิริ ชำนาญเวช เป็นรัฐมนตรีว่าการทบวงมหาวิทยาลัยของรัฐ ซึ่งนับเป็น
ครั้งแรกในประวัติศาสตร์ไทยที่สตรีได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้บริหารประเทศในระดับสูง

^๑เรื่องเดียวกัน, หน้าเดียวกัน.

^๒ประถม สมัครพงษ์, "ผู้หญิงกับการเมือง" สยามรัฐสัปดาห์วิจารณ์

(๑๒ มกราคม ๒๕๑๔) : ๒๕.

^๓สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, "รายชื่อและประวัติสมาชิกสภาปฏิรูป
การปกครองแผ่นดิน, รัฐสภาสาร (๑ มกราคม ๒๕๒๐) : ๔๕.

และในการแต่งตั้งสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร เมื่อวันที่ ๒๕ เมษายน ๒๕๒๐
 มีสตรีได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกสภากรุงเทพมหานคร จำนวน ๔ คน ในปี พ.ศ.
 ๒๕๒๒ มีสตรีได้รับเลือกตั้งเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๘ คน ในจำนวน ๓๐๑
 และวุฒิสมาชิกหญิง ๓ คน ในจำนวน ๒๒๕ และในการเลือกตั้งสภาผู้แทนราษฎร
 ครั้งหลังสุด คือ ครั้งที่ ๑๓ เมื่อวันที่ ๑๔ เมษายน ๒๕๒๒ มีสมาชิกสภา
 ผู้แทนราษฎร ทั้งหมด ๓๒๔ คน มีสตรีได้รับเลือกตั้ง ๑๓ คน ได้แก่

๑. นางเย็นจิตต์ รพีพัฒน์ ณ. อรุชยา ส.ส.กทม. พรรคประชากรไทย
๒. คุณหญิงกนก สามเสนวิล ส.ส.กทม. พรรคประชากรไทย
๓. กร. บุพา อุดมศักดิ์ ส.ส.พิจิตร พรรคชาติไทย
๔. น.ส.สุพัตรา มาศศิษฐ์ ส.ส.นครศรีธรรมราช พรรคประชาธิปไตย
๕. น.ส.พวงเล็ก ต้นบรรจง ส.ส.พะเยา พรรคชาติไทย
๖. น.ส.ศิริพันธ์ จุริมาศ ส.ส.ร้อยเอ็ด พรรคกิจสังคม
๗. นางอำไพ บัญญาดี ส.ส.เชียงราย พรรคชาติไทย
๘. นางจินดา อังสุโชติ ส.ส.กาญจนบุรี พรรคชาติไทย
๙. นางอรุณ สุทธิวงศ์ ส.ส.สกลนคร พรรคประชาธิปไตย
๑๐. นางอนงค์ ทงศิริ ส.ส.สกลนคร พรรคประชาธิปไตย
๑๑. นางสุทิน กกศรี ส.ส.อุทัยธานี พรรคอิสระ
๑๒. นางเทียนใจ นุอปละ ส.ส.อุตรธานี พรรคประชาธิปไตย
๑๓. พันตแพทย์หญิงกรองกาญจน์ วิสมหมาย ส.ส.ศรีสะเกษ พรรคกิจสังคม

สำหรับวุฒิสมาชิก มีสตรีได้รับเลือก ๓ คน คือ คุณหญิงพวงรัตน์ วิเวกานนท์
 นางนงเยาว์ ชัยเสรี และคุณหญิงสุวัฒนา เพชรทองคำ ๒

๑ "สมาชิกสภาผู้แทนราษฎร" เคลวินิวส์ (๒๑ เมษายน ๒๕๒๒) : ๑๑ - ๑๒.

๒ "วุฒิสมาชิก" บ้านเมือง (๒๒ เมษายน ๒๕๒๒) : ๒ - ๓.

สำหรับบทบาททางการเมืองการปกครองระดับรองลงมา ได้แก่
 คำบริหาร เทศบาล และการบริหารส่วนจังหวัด มีสตรีเข้าสมัครเป็นสมาชิก
 สภาเทศบาล และสภาจังหวัด คือ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๔ มีสมาชิกสภาจังหวัดทั่ว
 ประเทศ ๑,๘๒๕ คน เป็นสตรี ๕๔ คน นับว่าเป็นจำนวนสูงสุดเท่าที่มีการเลือกตั้ง
 สมาชิกสภาจังหวัด เป็นต้นมา และมีนายกเทศมนตรีและเทศมนตรีทั่วประเทศ
 ๒๕๖ คน มีสตรีได้รับเลือก ๑๗ คน *

สำหรับบทบาทของสตรีไทยด้านการเมืองการปกครองระดับท้องถิ่น
 พระราชบัญญัติลักษณะการปกครองท้องที่ ๒๔๕๗ ได้บัญญัติการเป็นผู้ใหญ่บ้านทอง
 เป็นชาย เนื่องจากลักษณะงานรับผิดชอบเน้นเรื่องการรักษาความสงบ การ
 ปราบปรามโจรผู้ร้าย การสมัครรับเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้าน จึงไม่เคยเป็นที่สนใจ
 ของสตรี ถึงแม้ว่าการเลือกตั้งได้บัญญัติไว้ว่าชายและหญิงตามคุณสมบัติมีสิทธิ
 เท่าเทียมกัน

ในปี พ.ศ. ๒๕๐๘ กระทรวงมหาดไทยได้ประกาศใช้ระเบียบว่าด้วย
 คณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน คณะกรรมการกิ่งกลาวประกอบด้วย ผู้ใหญ่บ้านเป็น
 ประธานโดยตำแหน่ง และบุคคลที่ประชาชนเลือกตั้งในหมู่บ้าน ๒ - ๔ คน
 บุคคลที่รับเลือกมิได้ระบุไว้ว่าต้องเป็นชาย หรือ หญิง แต่ผลจากการสำรวจ
 ปรากฏว่ามีสตรีเป็นกรรมการหมู่บ้านน้อยมาก ตามระเบียบคณะกรรมการพัฒนา
 หมู่บ้านจะต้องมีการเลือกตั้งทุก ๕ ปี เฉพาะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านน้อยมาก ตาม
 ระเบียบคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านจะต้องมีการเลือกตั้งทุก ๕ ปี เฉพาะกรรมการ
 เลือกตั้งจากประชาชนก็ไม่ปรากฏว่าได้มีการเลือกตั้งใหม่ครบวาระ

ปี พ.ศ. ๒๕๑๕ คณะปฏิวัติได้ออกประกาศ ฉบับที่ ๓๒๖ ซึ่งถือเป็น
 กฎหมายความสำคัญของประกาศกิ่งกลาว โดยยกเลิกรูปแบบการปกครองในระดับ

*ไพรัตน์ เคะรินทร์, การมีส่วนร่วมในสังคมการเมืองการปกครอง
ของสตรีไทย (กรุงเทพมหานคร : กองพัฒนาสตรีและเด็ก กรมพัฒนาชุมชน,
 ๒๕๒๕), หน้า ๕๐.

ตำบล บุตรทรงคุณวุฒิที่ประชาชนเลือกตั้งอีกไม่เกิน ๕ คน เป็นกรรมการและยังไม่ปรากฏว่ามีสตรีได้รับเลือกตั้งเป็นกรรมการบุตรทรงคุณวุฒิ ตั้งแต่ ปี พ.ศ. ๒๕๑๕

“ ในปี พ.ศ. ๒๕๒๕ ประเทศไทยก็มีสตรีเป็นผู้ใหญ่บ้านคนแรก คือ นางสมทรง สุรพันธ์ ขณะการเลือกตั้งตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน หมู่ที่ ๖ ตำบลบางนกแขวก อำเภอบางคนที จังหวัดสมุทรสงคราม ” นางมะลิเชียร เพ็งวงษ์ ได้รับเลือกตั้งเป็นกำนันหญิงคนแรกของประเทศไทย ตำบลชาง อำเภอเชกา จังหวัดหนองคาย เมื่อวันที่ ๒๕ ธันวาคม ๒๕๒๕^๒ โดยเป็นสตรีคนเดียวในจำนวนผู้สมัครรับเลือกตั้ง ๑๐ คน และได้รับตำแหน่งผู้ใหญ่บ้าน หมู่ ๑ ตำบลชาง อำเภอเชกา จังหวัดหนองคาย เมื่อวันที่ ๒๕ พฤศจิกายน ๒๕๒๕ ภายหลังจากที่กระทรวงมหาดไทยได้ออกกฎหมายให้สตรีมีสิทธิสมัครเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้านได้ เมื่อวันที่ ๒๕ สิงหาคม ๒๕๒๕ ซึ่งเป็นแนวทางให้สตรีไทยทั่วไปได้มีความตื่นตัวและพร้อมที่จะมีบทบาททางการเมืองการปกครองประเทศทุกระดับ

“ สรุปได้ว่า การมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครองของสตรีในอดีตและปัจจุบันได้มีวิวัฒนาการเปลี่ยนแปลงมาตามลำดับ ซึ่งในอดีตสตรีไทยทั่วไปไม่เคยมีประสบการณ์ในด้านการเมืองการปกครองมาก่อน เพราะสภาพบ้านเมืองในสมัยนั้นไม่เปิดโอกาสให้สตรีได้เข้ามามีส่วนร่วมในการทางการเมืองการปกครอง ประกอบกับการเมืองการปกครองเป็นเรื่องนอกบ้าน ซึ่งสตรียอมรับว่าเป็นหน้าที่และภารกิจของบุรุษ จึงทำให้สตรีไทยขาดความสนใจในด้านการเมืองการปกครอง นอกจากอิทธิพลทางอ้อมในการ เป็นผู้ให้การอบรมสั่งสอนและดูแลบุตรหลาน แต่เมื่อสังคมไทยเปลี่ยนแปลง สตรีได้รับการศึกษามากขึ้น ประกอบกับมีสิทธิและความเสมอภาคเท่าเทียมบุรุษ สตรีจึงได้มีบทบาททางการเมืองการปกครองมากขึ้น

^๑ "ผู้ใหญ่บ้านหญิงคนแรกของไทย" ข่าวสตรี (๔ ตุลาคม ๒๕๑๕) : ๑๑.

^๒ "กำนันหญิงคนแรกของไทย" ไทยรัฐ (๓๐ ธันวาคม ๒๕๒๕) : ๗.

อย่างไรก็ตาม การที่สตรีจะเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง จำเป็นต้องมีความพร้อมและมีความรอบรู้ทางการเมืองการปกครองดีพอ ในฐานะสตรีมีจำนวนครึ่งหนึ่งของประเทศ สตรีจึงมีความสำคัญต่อการเมืองการปกครองของประเทศอย่างมาก จึงจำเป็นอย่างยิ่งที่จะต้องปลูกฝังให้สตรีมีความสำนึกทางการเมืองการปกครองตั้งแต่วัยเด็ก ด้วยการปรับปรุงหลักสูตรการเรียนการสอน เน้นให้เห็นว่าการเมืองการปกครองเป็นเรื่องของคนทุกระดับ ทุกเพศ ทุกวัย ไม่ใช่เรื่องบุรุษที่จะกระทำเพียงฝ่ายเดียว และสตรีไทยเองก็ควรปรับปรุงตนเองเสียใหม่ โดยการยอมรับตัวเองว่าเป็นสตรีที่มีความรู้ความสามารถไม่ด้อยไปกว่าบุรุษ รวมทั้งสตรีไทยที่มีความรู้หรือมีพื้นฐานทางการเมืองการปกครองดี ควรจะได้รวมเป็นกลุ่มหรือชมรม เพื่อทำหน้าที่ถ่ายทอดความรู้ทางการเมืองการปกครองให้แก่เพื่อนร่วมชาติ ซึ่งรัฐเองก็ควรจะให้ความไว้วางใจที่จะแต่งตั้งสตรีที่มีความรู้ ความสามารถ เข้าร่วมในกิจการของชาติให้มากกว่าที่เป็นอยู่ เช่น ตำแหน่งรัฐมนตรี รัฐมนตรีช่วย ทุต คณะกรรมาธิการ ฯลฯ และพรรคการเมืองต่าง ๆ ควรให้ออกาสสตรีเข้าสมัครรับเลือกให้มากกว่าที่ผ่านมา และการที่สตรีไทยได้เรียนรู้วิธีการและแนวทางที่จะนำตัวเองเข้าไปมีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง ย่อมทำให้มองการณ์ไกล รู้ว่าบ้านเมืองควรได้รับการพัฒนาปรับปรุงแก้ไขทางใดบ้าง เพราะเป็นที่ยอมรับกันโดยทั่วไปว่า "สตรีเพศ" มีความคิดอ่านสุขุม รอบคอบ คัมภีร์ภาพ ดังนั้น แทนที่สตรีไทยจะเก็บตัวอยู่กับบ้านหันหลังให้กับการเมืองการปกครอง ก็ควรจะออกมามีส่วนร่วมทางการเมืองการปกครอง จะทำให้ประเทศชาติได้มีมุมมองอีกส่วนหนึ่ง มาช่วยสร้างสรรค์ ความเจริญให้แก่ประเทศชาติ

จากการศึกษาสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ตั้งแต่สมัยสุโขทัยจนถึงสมัยปัจจุบัน แสดงให้เห็นว่าสตรีไทยได้มีวิวัฒนาการดีขึ้นตามลำดับ แมว่าในอดีตสตรีไทยจะมีสถานภาพและบทบาทต่ำกว่าบุรุษก็ตาม โดยสตรีไม่มีสิทธิและความเสมอภาคทางการศึกษา เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครองเท่าเทียมบุรุษ สตรีไทยในอดีตจึงมีลักษณะเป็นผู้อยู่ตาม ปฏิบัติตามที่บุรุษสั่งเท่านั้น ซึ่งนับว่าเหมาะสมกับสภาพการณ์ในสมัยนั้น

ต่อมาเมื่อสภาพเศรษฐกิจและสังคมของประเทศเปลี่ยนแปลงไป ประกอบกับการพัฒนาการศึกษาของสตรี ทำให้สตรีมีโอกาสได้รับการศึกษาในระบบและนอกระบบโรงเรียนมากขึ้น สตรีจึงมีโอกาส มีสิทธิและความเสมอภาคมากขึ้นในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง ซึ่งจะเห็นได้ว่าในด้านการศึกษา สตรีมีโอกาสได้รับการศึกษาเกือบทุกแขนงวิชาและทุกระดับการศึกษา มีโอกาสเข้าไปมีบทบาททางการศึกษาโดยเป็นผู้นำในหน้าที่การงาน การบริหารการศึกษา ตำแหน่งครูอาจารย์ในหน่วยงานของรัฐและเอกชน รวมทั้งสถานศึกษาทุกระดับ นับว่า สตรีไทยมีสถานภาพและบทบาทด้านศึกษามากขึ้น

ในด้านเศรษฐกิจ บทบาทของสตรีเป็นที่ยอมรับมากขึ้นกว่าแต่ก่อน สตรีในปัจจุบันสามารถกระทำกรใด ๆ ได้กว้างขวาง ไม่ว่าในด้านการประกอบอาชีพ การศึกษาหาความรู้ สังคมจึงเปิดโอกาสให้สตรีจำนวนมากออกทำงานประกอบอาชีพต่าง ๆ เพื่อช่วยเหลือเศรษฐกิจของครอบครัวและตนเอง ในปัจจุบันจึงมีสตรีเข้าทำงานในวงการต่าง ๆ ทั้งด้านอุตสาหกรรม หัตถกรรม เกษตรกรรม พาณิชยกรรม และการบริการ ซึ่งนับว่าสตรีเป็นผู้มีบทบาทสำคัญในด้านเศรษฐกิจโดยเฉพาะการเพิ่มพูนรายได้ให้แก่ตนเอง การหางานทำเพื่อช่วยเหลือครอบครัว นับว่าช่วยเศรษฐกิจของประเทศได้อย่างมาก

-ในด้านการเมืองการปกครอง สตรีไทยในอดีตไม่เคยมีประสบการณ์ในด้านการเมืองการปกครองมาก่อน เนื่องจากสภาพบ้านเมืองไม่เปิดโอกาสให้สตรีมีส่วนร่วมในทางการเมืองการปกครอง นอกจากบทบาททางอ้อมคือ อบรมเลี้ยงดูบุตรหลาน แต่เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงการปกครอง บุรุษและสตรีมีสิทธิและความเสมอภาคเท่าเทียมกัน สตรีจึงมีความตื่นตัวทางการเมืองการปกครองมากขึ้น สตรีจึงเข้าไปมีบทบาททางการเมืองการปกครองทั้งในระดับประเทศและระดับท้องถิ่นมากขึ้นกว่าเดิม

๒. ผลงานวิจัยภายในประเทศที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

คานการศึกษา

จากการศึกษาของ บุญเคิม ไพเราะ เกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคมคานการศึกษา พบว่า ตั้งแต่สมัยสุโขทัย การศึกษามีบทบาทสำคัญโดยเฉพาะในกลุ่มสตรีชั้นสูงเท่านั้น ส่วนสตรีในสังคมทั่วไปไม่มีบทบาททางการศึกษาเลย เมื่อมีการเปลี่ยนแปลงระบบการศึกษาในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ สตรีเข้ามามีบทบาททางการศึกษามากขึ้น ระบบการศึกษาในโรงเรียน เริ่มมีอย่างแท้จริง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๑ คือ มีการจัดตั้งโรงเรียนและสอนวิชาเลข แต่ก็มีผู้ผลิตคนให้เข้ารับราชการ ซึ่งก็มีแต่ผู้ชายเป็นส่วนใหญ่ โรงเรียนสตรีแห่งแรก คือ โรงเรียนกุลสตรีวังหลัง หรือ โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัยในปัจจุบัน ตั้งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๑๗ โดยพวกมิชชันนารีอเมริกัน ในปี พ.ศ. ๒๔๒๓ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าฯ ทรงโปรดเกล้าฯ จัดตั้งโรงเรียนสตรีขึ้น คือ โรงเรียนสุนันทาลัย ต่อมาปรับปรุงเป็นโรงเรียนราชินี ในปี พ.ศ. ๒๔๔๗ และได้รับการทำนุบำรุงโดยสมเด็จพระศรีพัชรินทราบรมราชินีนาถ จนเป็นโรงเรียนที่มีชื่อเสียงในปัจจุบัน และตั้งแต่บัดนั้นมาสตรีก็เริ่มได้รับการส่งเสริมและสนับสนุนในรูปหนังสือ ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง ในแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. ๒๔๗๕ ได้เน้นความเสมอภาคในการได้รับการศึกษาทั้งชายและหญิง ดังนั้นชายและหญิง จึงมีสิทธิในการศึกษาเท่าเทียมกันตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

สุชาดา สีสบุตร ได้วิจัยเรื่อง "การศึกษาความคิดเห็นของเด็กวัยรุ่นเกี่ยวกับบทบาทของหญิงไทยในสังคมปัจจุบัน" พบว่า เด็กวัยรุ่นหญิงมีความคิดเห็นเกี่ยวกับบทบาทของสตรีไทยว่าสตรีควรศึกษาจนจบชั้นอุดมศึกษา อาชีพครูเหมาะสมที่สุด สตรีควรได้รับสิทธิและโอกาสเป็นหัวหน้างานและตำแหน่งทางการ เมืองบ้าง

บุญเคิม ไพเราะ, "สถานภาพและบทบาทของสตรีไทยในสังคม"
(วิทยานิพนธ์แผนกวิชาสังคม บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๔).

มัธยมศึกษาตอนปลาย มีนักเรียนหญิงมากกว่าชาย ในระดับอุดมศึกษา จำนวน นักศึกษาชายและนักศึกษาหญิงไม่แตกต่างกันอย่างเห็นได้ชัด^๑

จากสำมะโนประชากรและเคหะ พ.ศ. ๒๕๑๓ ปรากฏว่าอัตราไม่รู้หนังสือของสตรี (ร้อยละ ๒๕.๒) ยังมีมากกว่าชาย (ร้อยละ ๑๑.๑) และ อัตราการไม่รู้หนังสือของกลุ่มสตรีสูงอายุ มีอัตราสูงกว่าสตรีที่มีอายุน้อย และ อัตราการไม่รู้หนังสือของภาคเหนือและภาคใต้สูงกว่าสตรีในภาคกลาง และภาค ตะวันออกเฉียงเหนือ ระดับการศึกษาของสตรีที่อยู่ในกำลังแรงงานส่วนใหญ่เป็น การศึกษาภาคบังคับ สตรีในเขตเมืองมีระดับการศึกษาสูงกว่าสตรีในเขตชนบท เรียนจบระดับมัธยมศึกษาเพียงร้อยละ ๒.๕ เท่านั้น ในระดับอุดมศึกษาหรือระดับ มหาวิทยาลัย สตรีในเขตเมืองจบระดับนี้ร้อยละ ๓.๓ ส่วนสตรีในชนบทมีโอกาส เรียนจบระดับอุดมศึกษา เพียงร้อยละ ๐.๒^๒

จากรายงานการวิจัยเรื่อง "สถานภาพสตรีไทย : การวิเคราะห์ สภาพบทบาทและทัศนคติของสตรีไทยที่ทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร" พบว่า ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ นิสิตนักศึกษาสตรีในมหาวิทยาลัยต่าง ๆ ในระดับปริญญาตรีมีถึง ร้อยละ ๓๔.๖ ระดับปริญญาโทร้อยละ ๔๔.๔ ระดับปริญญาเอก ร้อยละ ๔๐.๕ แสดงให้เห็นบทบาทของสตรีในการศึกษาระดับสูงมากขึ้น โดยเฉพาะในการศึกษา ระดับสูง จะมีสตรีเข้าศึกษาในอัตราที่สูงขึ้นตามลำดับ ในช่วงระยะเวลาที่ผ่านมา ๖ ปีที่แล้ว ปรากฏว่าการศึกษาระดับอุดมศึกษาหรือชั้นมหาวิทยาลัย มีสตรีเพิ่มขึ้น

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑สายสุรี จุติกุล และวิบูลย์ลักษณ์ ทองเชื้อ, การศึกษาและการ เตรียมอาชีพ รายงานเสนอคณะกรรมการวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว

(กรุงเทพมหานคร : สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, ๒๕๑๔).

^๒สำนักงานสถิติแห่งชาติ สำนักงานรัฐมนตรี, การสำรวจสำมะโน ประชากรทั่วราชอาณาจักรไทย (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสถิติแห่งชาติ, ๒๕๑๓).

มากกว่าบุรุษ คือ สตรีเพิ่มขึ้นร้อยละ ๓.๒๔ ในขณะที่ชายลดลงร้อยละ ๒.๘๘^๑
 งานเสริมธุรกิจ

จากการสำรวจสำมะโนประชากร ในปี พ.ศ. ๒๕๑๓ พบว่าประชากร อายุ ๑๑ ปี ขึ้นไปที่ทำงานเชิงเสริมธุรกิจ จำนวนกว่า ๑๖ ล้านคน เกือบร้อยละ ๘๔ เป็นผู้ประกอบอาชีพทางการเกษตร และเมื่อพิจารณาเฉพาะสตรีที่ทำงานเชิงเสริมธุรกิจ พบว่า กวาร์ร้อยละ ๘๓ ประกอบอาชีพทางการเกษตรและหากเปรียบเทียบเป็นจำนวนครัวเรือนแล้ว ปรากฏว่าเกือบร้อยละ ๖๓ ของ ๕.๘ ล้านครัวเรือน ทั่วประเทศนั้นเป็นครัวเรือนเกษตร และเมื่อจำแนกตามสถานภาพในการทำงานแล้ว พบว่า สตรีที่มั่งงานทำจำนวน ๗,๘๖๗,๔๖๓ คนนั้น เป็นผู้ทำธุรกิจให้แก่ครอบครัวโดยไม่ได้อาศัยถึงร้อยละ ๗๖.๖๐ ประกอบอาชีพธุรกิจส่วนตัว ร้อยละ ๑๑.๘ ลูกจ้างอื่นร้อยละ ๘.๕ ลูกจ้างรัฐบาล ร้อยละ ๑.๘ นายจ้างร้อยละ ๐.๑๐ และพบว่าในเขตเมืองและเขตชนบทมีความแตกต่างในประเภทอาชีพอยู่มาก^๒

จากรายงานภาคสมบูรณการสำรวจแรงงานทั่วราชอาณาจักร (รวมทั้ง ๑) มกราคม - มีนาคม ๒๕๑๖ ในเขตเทศบาลมีสตรีที่ทำงานทั้งสิ้น ๘๐๓,๐๗๐ คน ทำงานทางเกษตรกรรมเพียงร้อยละ ๔.๐ อุตสาหกรรมร้อยละ ๒๑.๘ พาณิชยกรรมร้อยละ ๓๓.๐ งานด้านบริการ ร้อยละ ๓๘.๕ ในส่วนชนบทหรือนอกเขตเทศบาล พบว่า จำนวนสตรีที่มั่งงานทำทั้งหมด ๖,๒๘๖,๓๓๐ คนนั้นประกอบอาชีพเกษตรกรรมเสียร้อยละ ๗๘.๘ อุตสาหกรรม หัตถกรรมร้อยละ ๖.๕ พาณิชยกรรม ร้อยละ ๘.๘ งานด้านบริการเพียงร้อยละ ๘.๑^๓

^๑สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์และสมาคมสตรีนักธุรกิจและวิชาชีพแห่งประเทศไทย, รายงานวิจัยเรื่อง สถานภาพสตรีไทย การวิเคราะห์สภาพบทบาท และทัศนคติของสตรีไทยที่ทำงานในเขตกรุงเทพมหานคร, ๒๕๑๘, หน้า ๑๓ - ๑๔.

^๒สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี การสำรวจสำมะโนประชากรทั่วราชอาณาจักรไทย ๒๕๑๓.

^๓สำนักงานสถิติแห่งชาติ, สำนักนายกรัฐมนตรี สมุดรายสถิติรายปีประเทศไทย บรรพ ๓๐ ๒๕๑๕ - ๒๕๑๖, หน้า ๘ - ๑๐.

ภาพ โทศลวัฒน์ ใจวิจัยเรื่อง "สภาพการทำงานของสตรีและเด็ก
ในโรงงานอุตสาหกรรมห่อผ้าในเขตนครหลวงกรุงเทพธนบุรี" พบว่า สตรีที่ใช้
แรงงานนอกจากจะประสบปัญหาความไม่เสมอภาคการจ้างแรงงานแล้ว ยัง
ประสบปัญหาสภาพการทำงานซึ่งเป็นผลของการละเลยไม่ปฏิบัติตามกฎหมายคุ้มครอง
แรงงานของเจ้าของกิจการ และขาดการตรวจสอบโรงงานที่รักรูมจากเจ้าหน้าที่
กรมแรงงาน นอกจากนี้กฎหมายคุ้มครองแรงงานมีข้อกำหนดคุ้มครองสิทธิสตรี
ในการประกอบอาชีพ และในเวลาเดียวกันก็มีข้อจำกัดที่กดขี่สิทธิสตรีในการ
ประกอบอาชีพด้วย ก่อให้เกิดอคติในกลุ่มผู้จ้างงาน ถูกนายจ้างเอาเปรียบเกี่ยวกับ
ค่าจ้างแรงงาน สภาพการทำงานและไม่ได้รับความเป็นธรรมในการคุ้มครองแรงงาน

สิทธิศักดิ์ จุลศิริพงษ์ ใจวิจัยเรื่อง "ความคิดเห็นของนักเรียนชั้น
มัธยมศึกษาปีที่ห้าเกี่ยวกับบทบาทของสตรีในค่านิยมเศรษฐกิจและการเมือง" ตัวอย่าง
ประชากร ๒๔๔ คน จากนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ ๕ ปีการศึกษา ๒๕๑๔ จาก
โรงเรียนในเขตกรุงเทพมหานครจำนวน ๖ โรงเรียน พบว่า ในค่านิยมเศรษฐกิจ
มีนักเรียนร้อยละ ๕๓.๒๘ มีความเห็นว่า ถ้าหากสตรีสามารถทำงานได้เท่าเทียม
กับบุรุษ สตรีควรได้รับค่าจ้างเท่ากับบุรุษ ในทางการเมือง นักเรียนร้อยละ
๖๕.๐๑ มีความเห็นว่า สตรีสามารถเข้าใจเรื่องเกี่ยวกับกฎหมายและการเมือง
ได้ดีเท่ากับบุรุษ และนักเรียนร้อยละ ๖๓.๕๔ มีความเห็นว่าสตรีควรมีส่วนร่วม
ในทางการเมืองเท่าเทียมบุรุษในทุกกรณี นักเรียนหญิงมีความคิดเห็นที่คัดค้านบทบาท
ของสตรีไทยในค่านิยมเศรษฐกิจและการเมืองมากกว่านักเรียนชายอย่างมีนัยสำคัญทาง
สถิติที่ระดับ .๐๑^๒

ภาพ โทศลวัฒน์, "สภาพการทำงานของสตรีและเด็กในโรงงาน
อุตสาหกรรมห่อผ้าในเขตนครหลวงกรุงเทพธนบุรี" (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์
มหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์, ๒๕๑๕).

^๒สิทธิศักดิ์ จุลศิริพงษ์, "ความคิดเห็นของนักเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่ห้า
เกี่ยวกับบทบาทของสตรีในค่านิยมเศรษฐกิจและการเมือง" (วิทยานิพนธ์รัฐประศาสนศาสตร์
มหาบัณฑิต คณะรัฐประศาสนศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, ๒๕๑๔).

ในปี พ.ศ. ๒๕๑๔ สภาสตรีแห่งชาติฯ ได้ศึกษารายละเอียดเกี่ยวกับ สตรีไทย และโลกาถึงถึงการอาชีพและแรงงานของสตรีไทยในอดีตจนถึงปัจจุบัน ในส่วนที่เกี่ยวกับแรงงานสตรีในชนบท พบว่า แรงงานสตรีในชนบทมีความสำคัญ เท่าเทียมบุรุษและสามารถให้แทนแรงงานบุรุษได้ ทั้งนี้เพราะพื้นฐานทางเศรษฐกิจ และสังคมไทยมีลักษณะแบบเกษตรกรรมดั้งเดิม ซึ่งต้องการความช่วยเหลือแก่กุล เรื่องแรงงานจากญาติสนิทและเพื่อนบ้าน ไม่ว่าแรงงานเด็กสตรีหรือบุรุษ นอก จากนั้นสภาสตรีแห่งชาติยังได้เปรียบเทียบการใช้แรงงานสตรีในชนบทและในเมืองว่า สตรีในชนบทนอกจากจะต้องประกอบอาชีพหนักเคียงมาเคียงไหล่กับชายแล้ว ยัง ต้องปฏิบัติงานบ้านและปรนนิบัติสามีหลังเลิกงาน ยิ่งในสมัยอดีตที่มีการ เกณฑ์แรงงาน ชายมาใช้ในงานหลวงแล้ว สตรีในชนบทต้องรับภาระหนักแต่ผู้เดียวในการ ประกอบ อาชีพเกษตรกรรม เพื่อหารายได้เลี้ยงครอบครัว และปฏิบัติงานบ้านที่ไม่ได้รับ ค่าจ้างตอบแทนและจัดเป็นการใช้แรงงานที่ปราศจากคุณค่าในทางเศรษฐกิจ^๑

คานการ เมืองการปกครอง

จากการศึกษาของสภาสตรีแห่งชาติฯ ร่วมกับมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เกี่ยวกับสถานภาพสตรีไทยในชนบทของจังหวัดฉะเชิงเทราและจังหวัดลำปาง พบว่า การไปใช้สิทธิการเลือกตั้ง พ.ศ. ๒๕๒๐ ในจังหวัดทั้งสองแห่ง มี สตรีไปใช้สิทธิเลือกตั้งถึงร้อยละ ๙๔ และพบว่า การตัดสินใจเลือกใครด้วย ตนเองสูงถึงร้อยละ ๘๖ นอกนั้นได้รับการแนะนำจากสามี กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน และหัวหน้าแผน^๒

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑สภาสตรีแห่งชาติในพระบรมราชินูปถัมภ์, สตรีไทย, หน้า ๑๖๐ - ๑๘๕.

^๒สภาสตรีแห่งชาติฯ และคณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, รายงานการสำรวจสถานภาพสตรีไทยในชนบท ณ สองจังหวัด, ม.ป.ท., ๒๕๒๐.

กรมพัฒนาชุมชน ได้ศึกษาเกี่ยวกับสภาวปัญหาและความต้องการของสตรีในชนบท ในปี พ.ศ. ๒๕๒๑ พบว่า สตรีควรมีบทบาทในหมู่บ้าน ตำบลโดยสมัครเป็นกรรมการ ประเภทต่าง ๆ ใดรับคำตอบว่าประมาณร้อยละ ๘๖.๕๒ ว่าต้องการสมัครเป็นกรรมการในคณะกรรมการพัฒนาหมู่บ้านและคณะกรรมการสภาตำบล ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นว่าความพร้อมของสตรีที่จะเข้าบริหารในหมู่บ้านคือพอสมควร

อาจารย์ พันธุ์ จันทร์สว่าง ได้ศึกษาเกี่ยวกับ "แม่บ้านเกษตรกรกับการพัฒนาประเทศ" มีข้อมูลเกี่ยวกับการไปออกเสียงเลือกตั้งกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ได้พบว่า แม่บ้านร้อยละ ๕๗.๐ เป็นผู้ตัดสินใจไปเลือกตั้งเอง ส่วนที่เหลือเฉลี่ยใกล้เคียงกันเป็นกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สามี เพื่อนบ้าน และข้าราชการ ขอร้องให้ไปออกเสียงเลือกตั้ง สำหรับการไปใช้สิทธิเลือกตั้งสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ปรากฏว่า แม่บ้านร้อยละ ๕๔.๔ ตัดสินใจไปเลือกเอง รองลงมาคือ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน บอกให้ไปออกเสียงร้อยละ ๒๓.๗ สามีและข้าราชการ บอกให้ไปออกเสียงร้อยละ ๔.๔ และ ๖.๐ ตามลำดับ^๒

บวร ประพฤติกิติ, ทิพาพร พิมพ์พิสุทธิ์ และเฉลิมพล ศรีหนึ่ง ได้ศึกษาวิจัยเรื่อง "สตรีไทย : บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร" โดยศึกษาเฉพาะสตรีระดับผู้บริหารในเขตกรุงเทพมหานคร โดยสุ่มตัวอย่างสตรี ๔ กลุ่ม คือ จากภาครัฐบาลและรัฐวิสาหกิจ ๔๐ คน จากภาคเอกชน ๔๐ คน จากองค์กรระหว่างประเทศ ๑๐ คน และกลุ่มอาสาสมัคร ๑๐ คน รวมกลุ่มตัวอย่างทั้งหมด ๑๐๐ คน พบว่า การศึกษาเป็นปัจจัยสำหรับการเป็นผู้บริหาร

^๑กองวิจัยและประเมินผล กรมพัฒนาชุมชน กระทรวงมหาดไทย, รายงานการสำรวจ : สภาวปัญหาและความต้องการของสตรีในชนบท, (กรุงเทพมหานคร : กระทรวงมหาดไทย, ๒๕๒๒).

^๒อาจารย์ พันธุ์ จันทร์สว่าง, "แม่บ้านเกษตรกรกับการพัฒนาประเทศ" (กรุงเทพมหานคร : สำนักงานสารนิเทศ กองบัญชาการทหารสูงสุด, ๒๕๒๓).

คือส่วนใหญ่ถึงร้อยละ ๔๖ เป็นผู้มีการศึกษาจบชั้นปริญญาตรีและสูงกว่าขึ้นไป และช่วงอายุที่ประสบความสำเร็จมากที่สุดคือ ๔๐ - ๔๕ ปี ถึงร้อยละ ๓๓ ซึ่งส่วนใหญ่มีความเชื่อมั่นในตนเองสูงในการตัดสินใจแก้ปัญหาต่าง ๆ ในหน่วยงานและครอบครัว สรุปได้ว่า สตรีไทยในระดับผู้นำบริหาร ร้อยละ ๖๖.๖ เป็นผู้ที่มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง ร้อยละ ๖๖.๘ ปานกลาง ร้อยละ ๑๐.๘ ค่อนข้างต่ำ จึงอาจพิจารณาได้ว่าในระดับผู้นำ มีความเชื่อมั่นในตัวเองสูง เกี่ยวกับการปฏิบัติหน้าที่ การงาน ส่วนใหญ่ร้อยละ ๔๔ แบ่งงานใหญ่ของทำตามความสามารถ แต่ในด้านการยึดมั่นในอาชีพเห็นด้วยร้อยละ ๕๔ เท่านั้น

- ผลการวิจัยยังพบอีกว่า ๑. ระดับการศึกษามีสหสัมพันธ์กับการเป็นผู้นำ สตรีคือ การศึกษามีบทบาทสำคัญมากในการผลักดันไปสู่ระดับผู้นำ ๒. สตรีที่ขาดความเชื่อมั่นในตนเองมีโอกาสเป็นผู้นำน้อย ๓. สตรีไม่นิยมความมีอำนาจ ๔. สตรีไม่นิยมยึดมั่นในอาชีพที่อาสาหนึ่งตลอดไป ๕. สตรีมีความกระตือรือร้นในการทำงานน้อย ๖. ความนิยมยกย่องให้สตรีเป็นผู้นำทางการบริหารน้อยด้วย

ชัคคิยา กรรณสูต ได้สำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับสตรีไทยทั่วประเทศ พ.ศ. ๒๕๒๓ ซึ่งใช้ค่าคะแนนบทบาทของสตรีในอนาคต ๑๐ ปีข้างหน้า พบว่า ร้อยละ ๕๕ มีความเห็นว่า ในอีก ๑๐ ปีข้างหน้า สตรีไทยมีความสามารถเป็นผู้นำราชการจังหวัดได้ ร้อยละ ๒๓ เห็นว่าเป็นได้ตั้งแต่ปัจจุบัน

ความเห็นเกี่ยวกับการเป็นกรรมการพัฒนาหมู่บ้าน ประชาชนลูกเสือชาวบ้าน และประชาชนสมาคมการกุศล ถ้าหญิงชายมีความสามารถเท่าเทียมกันแล้ว เห็นว่า ชายควรจะได้เลือกมากกว่าประมาณร้อยละ ๗๒ ส่วนในอีก ๑๐ ปีข้างหน้าความแตกต่างมีไม่มากนัก

อับร ประพฤติดี, ทิพาพร พิมพ์พิสุทธิ์ และเฉลิมพล ศรีหงษ์,
 "สตรีไทย : บทบาทในการเป็นผู้นำทางการบริหาร" คณะรัฐศาสตร์ มหาวิทยาลัย-
 รามคำแหง, ๒๕๒๐.

ความเห็นเกี่ยวกับการตัดสินใจชี้ขาดในกรณีมีปัญหาต่าง ๆ เช่นการเข้าร่วมโครงการพัฒนาต่าง ๆ การเลือกกำนัน ผู้ใหญ่บ้าน สมาชิกสภาจังหวัด และผู้แทนราษฎร ไม่ปรากฏว่าสตรีมีอำนาจในการตัดสินใจมากกว่าชาย เมื่อรวมแล้วรายปีพบพาดพิงครอบคลุมมากกว่าถึงร้อยละ ๕๖ ส่วนหญิงร้อยละ ๑๕ และที่เหลือเป็นการตัดสินใจร่วมกัน

ความเห็นเกี่ยวกับความพร้อมที่หญิงจะสมัคร เป็นประธานกลุ่มต่าง ๆ ในระดับหมู่บ้าน มีร้อยละ ๖๔ สมัครเป็นผู้ใหญ่บ้านร้อยละ ๒๖ เป็นสมาชิกสภาจังหวัด และสมาชิกเทศบาลร้อยละ ๕๕ เป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมีร้อยละ ๕๕ แสดงว่า มีความสนใจในระดับหมู่บ้านและประเทศมากกว่าระดับจังหวัด *

๓. งานวิจัยต่างประเทศที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยนี้

มากาเรท เฮเลน อาร์เทอร์ (Margaret Helen Arter) ได้ศึกษาเรื่อง "บทบาทของสตรีในการบริหารมหาวิทยาลัยของรัฐและวิทยาลัยแลนดแกรนต์ (State University and Land Grant College) โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อที่จะประเมินบทบาทของสตรีในการบริหารสถาบันการศึกษาชั้นสูง ผลการวิจัยพบว่า มีแนวโน้มแสดงให้เห็นว่า สตรีจะได้รับตำแหน่งบริหารชั้นสูงมากขึ้น ข้าราชการในมหาวิทยาลัยของรัฐและวิทยาลัยแลนดแกรนต์ พอใจที่จะเลือกสตรีทำหน้าที่บริหาร ส่วนตำแหน่งต่าง ๆ และเงินเดือนที่สตรีได้รับการทำหน้าที่บริหารชั้นสูงขึ้นอยู่กับความสามารถและหน้าที่ของตำแหน่งนั้น ๆ ^๒

*ชัชติยา วรรณสุต "การสำรวจความคิดเห็นเกี่ยวกับสตรีไทยทั่วประเทศ พ.ศ. ๒๕๒๓" (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ๒๕๒๔).

^๒Margaret Helen Arter, "The Role of Women in State University and Land Grant College, "Dissertation Abstract, (X ๑๘๗๒), ๕๕๕๕A.

เดวิส (L.C. Davis) ได้วิจัยเรื่อง " The Information and Perceptions of Twelfth Grade Students about the Economic and Political Role of women."

โดยผู้วิจัยได้ส่งแบบสอบถามไปยังนักเรียนชั้นปีที่ ๑๒ ทั้งชายและหญิง จำนวนทั้งสิ้น ๒๓๕ คน ในโรงเรียนมัธยมศึกษา ๕ แห่ง ใน West Central Wisconsin ผลจากการวิจัย พบว่า นักเรียนส่วนใหญ่มีการรับรู้บทบาทใหม่มากกว่าบทบาทดั้งเดิมของสตรีในค่านิยมธุรกิจและการเมือง นักเรียนหญิงมีการรับรู้บทบาทใหม่ของสตรีมากกว่านักเรียนชาย นอกจากนี้ยังพบว่าตัวแปรเหล่านี้มีอิทธิพลต่อการรับรู้ของนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทของสตรี คือ ความรู้ของนักเรียนเกี่ยวกับบทบาทของสตรี อาชีพของบิดา ระดับการศึกษาของบิดาและมารดา การรับรู้เกี่ยวกับตนเอง แผนกภายหลังการจบชั้นมัธยมศึกษา และอาชีพที่คาดหวังของนักเรียน

จากการศึกษาเกี่ยวกับสถานการณ์และบทบาททางการเมืองการปกครองของสตรีผู้เป็น พบว่า ปี ค.ศ. ๑๙๔๕ ในการออกเสียงเลือกตั้ง สตรีไปลงคะแนนเกือบ ๗๐% ของจำนวนสตรีที่อ่านออกเขียนได้ทั่วประเทศและนักกฎหมาย สตรีได้รับเลือกเข้ามาเป็นสมาชิกสภาผู้แทน ๓๔ คน ปี ค.ศ. ๑๙๕๔ มีสตรีเป็นสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร ๙ คน และสภาองคมนตรี ๑๘ คน สำหรับการมีสิทธิออกเสียงเลือกตั้งในปี ค.ศ. ๑๙๕๒ มีสตรีที่อ่านออกเขียนได้ออกเสียงเลือกตั้งเป็นจำนวน ๗๒.๘% ของผู้ออกเสียงเลือกตั้งที่เป็นชาย ๑.๔ %^๒

ศูนย์วิจัยทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑Lorraine Cohen Davis, "The Information and Perceptions of Twelfth Grade Students About the Economic and Political Roles of Women, (Unpublished Ed.D. Thesis, Indiana University, ๑๙๕๔) ๕๕๔ A .

^๒มัทนา เกษมกล (แปล) ผู้หญิงผู้เป็นวันนี้ อักษรศาสตร์พิจารณ, ปีที่ ๔ ฉบับตุลาคม - พฤศจิกายน ๒๕๑๔, หน้า ๓๐.

จากการศึกษาเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาททางการ เมืองการปกครอง ของสตรีจีน พบว่า ในปี ค.ศ. ๑๙๕๕ สตรีเข้ารับตำแหน่งเป็นรองประธาน ของสาธารณรัฐประชาชนจีน ตำแหน่งรัฐมนตรีถึง ๒ คน ตำแหน่งในสภาแห่งชาติ ๔ คน ในสภาคณะกรรมการประชาชนแห่งชาติ ๑๕๐ คน เป็นสมาชิกร้อยละ ๑๒ สตรีร้อยละ ๒๐ ทำงานในระดับรองประธาน สตรีทำหน้าที่หน่วยงานของ รัฐบาล หัวหน้ากอง และผู้อำนวยการร้อยละ ๓ สตรีร้อยละ ๑๐ ทำงานใน ตำแหน่งหน้าที่นักการ เมืองในพรรคคอมมิวนิสต์ ๑

จากการสำรวจสำมะโนประชากรของสำนักงานสถิติแห่งชาติ ประเทศ เนปาล ในปี ค.ศ. ๑๙๗๑ พบว่าอัตราการรู้หนังสือของสตรีในประเทศเนปาล อยู่ในอัตราต่ำมากเพียงร้อยละ ๓.๖ เมื่อเทียบกับร้อยละ ๒๔.๗ ของอัตราการ รู้หนังสือของชาย อัตราส่วนการ เข้ารับการ ศึกษาในโรงเรียนระดับประถมศึกษา ระหว่างชายและหญิง มีอัตราส่วนแตกต่างกันมาก คือ ในระดับประถมศึกษา ร้อยละ ๔๕.๒ ต่อ ๑๔.๔ ระดับมัธยมร้อยละ ๔๔.๐ ต่อ ๑๒.๐ ระดับมหา- วิทยาลัย ๔๑.๔ ต่อ ๑๔.๒ ๒

จากการสำรวจสำมะโนประชากรของประเทศฟิลิปปินส์ ปี ค.ศ. ๑๙๗๐ ในด้านการศึกษา พบว่า สตรีมีสถานภาพเท่าเทียมกับบุรุษ แต่อัตราความแตกต่าง ของการรู้หนังสือของประชากรที่อยู่ในเขตเมืองร้อยละ ๕๒.๔ และประชากร ที่อยู่ในเขตชนบทร้อยละ ๗๔.๗ นั้น แตกต่างกันมาก คือ ต่างกันถึงร้อยละ ๑๔ ส่วนอัตราความแตกต่างของการรู้หนังสือของบุรุษในเขตเมืองและในเขตชนบท (๕๓.๕ ต่อ ๔๐.๒) กับการรู้หนังสือของสตรีในเขตเมืองและชนบท (๕๑.๔ ต่อ ๓๗.๒) แตกต่างกันเล็กน้อยเพียง ๐.๕ เท่านั้น ๓

๑ คณะทำงานวางแผนพัฒนาสตรีระยะยาว, แบบฉบับและกลวิธีพัฒนาสตรี ในต่างประเทศ (กรุงเทพมหานคร : โรงพิมพ์คุรุสภา, ม.ป.ป.), หน้า ๑๐.

๒ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๓๖.

๓ เรื่องเดียวกัน, หน้า ๑๔๒.

จากสถิติด้านการศึกษาของสตรีญี่ปุ่น พบว่า ในปี ค.ศ. ๑๙๗๒ สตรีที่
ลงทะเบียนเข้ารับการศึกษาได้เพิ่มขึ้นเป็นจำนวนรวมทั้งหมด ๕๗๗,๗๒๘ คน คิดเป็น
๒.๕ เท่าของ ปี ค.ศ. ๑๙๖๖ ซึ่งมีจำนวน ๒๓๑,๐๐๐ คน ในปี ค.ศ. ๑๙๗๔
มีสตรีที่สำเร็จการศึกษาจากโรงเรียนมัธยมตอนปลาย เข้าศึกษาต่อในวิทยาลัย
เป็นจำนวน ๓๓% หรือจำนวน ๗๓๘,๗๕๐ คน^๑

จากการวิจัยต่าง ๆ ที่ทำในประเทศและต่างประเทศเกี่ยวกับสถานภาพ
และบทบาทของสตรี สรุปได้ว่า สตรีในปัจจุบันได้วิวัฒนาการไปเรื่อย ๆ สตรี
ได้รับสิทธิและหน้าที่มากขึ้น สถานภาพและบทบาทของสตรีได้มีการเปลี่ยนแปลง
เรื่อยมา ยากที่สตรีไทยจะหามาตรฐานเป็นเกณฑ์ในการประพฤติปฏิบัติ การศึกษา
ส่วนมากมีจุดประสงค์และขอบเขตของการศึกษาแตกต่างกัน การศึกษาเปรียบเทียบ
ความคิดเห็นของผู้บริหาร อาจารย์ และนักศึกษา ในสถาบันการศึกษาระดับสูง
เพื่อผลิตกำลังคนระดับสูง และมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของ
ประเทศ ยังไม่มีผู้ใดศึกษามาก่อน ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาความคิดเห็นของบุคคลใน
สถาบันการศึกษาระดับอุดมศึกษา เพื่อหาข้อสรุปเกี่ยวกับสถานภาพและบทบาทของ
สตรีไทยในด้านการศึกษา เศรษฐกิจ และการเมืองการปกครอง เพื่อจะได้ทราบ
แนวความคิดเห็นของบุคคลดังกล่าว เพื่อเป็นแนวทางเสริมสร้างแนวความคิดให้แก่สตรีไทย
นักศึกษา ผู้บริหารระดับประเทศ และเป็นแนวทางนำไปเป็นเกณฑ์ปฏิบัติตนเอง
ได้บ้าง

ศูนย์วิทยุทรัพยากร

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

^๑The Status of Women in Japan, Women's and
Young Workers bureau, Ministry of Labour Japans,
๑๙๘๐.